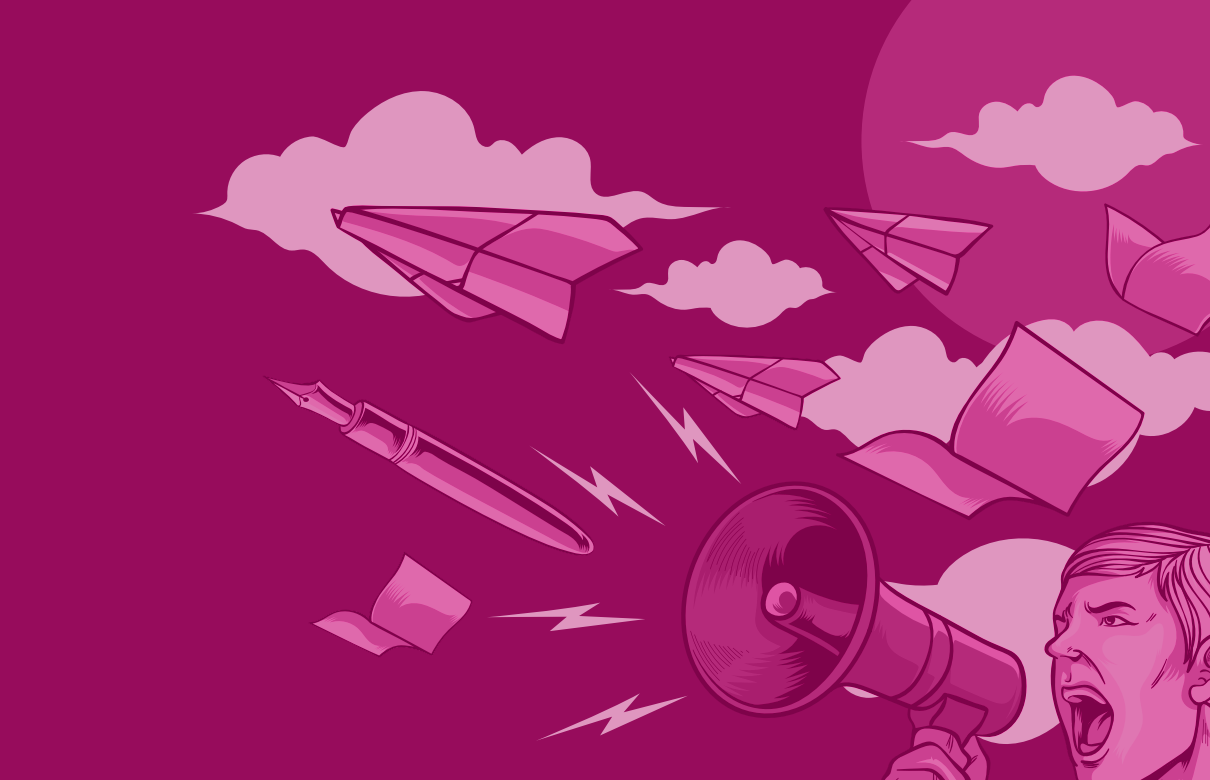

Предизвици

списание за општествени прашања

број 23 04 | 2025

*Гласно и ојасно -
Влијаниеџо на
десниот џојџулизам
врз демократијата*

**Friedrich
Ebert**
Stiftung

Импресум

ПРЕДИЗВИЦИ - списание за општествени прашања

ТРИМЕСЕЧНИК - излегува четирипати годишно
(март/јуни/септември/декември)

ГОДИНА VI

БРОЈ 23

АПРИЛ 2025

Бесплатен примерок

Издава

ФОНДАЦИЈА „ФРИДРИХ ЕБЕРТ“ – СКОПЈЕ

Одговорно лице

Нита Старова, Фондација Фридрих Еберт

Главен и одговорен уредник

Евгенија Јанакиеска

Редакција

Мила Ристановска

Евгенија Јанакиеска

Стефанија Кузмановска

Бежика Асан

Ера Ѓакова

Превод од албански на македонски

Блерица Старова Златку

Лектор

Инда Костова Савиќ

Графички уредник

Стефан Стојковски, КОНТУРА

Текстовите се примаат на адреса:

Фондација „Фридрих Еберт“

бул. „8 Септември“ 2/2-5

1000 Скопје (ТЦЦ Гранд Плаза)

Тел. + 389 2 3093-181/-182

Е-пошта: nita.starova@fes-skopje.org

The views expressed in this publication are not necessarily those of the Friedrich-Ebert-Stiftung e.V. (FES). Commercial use of the media published by the FES is not permitted without the written consent of the FES. FES publications may not be used for election campaign purposes.

Month year

©Friedrich-Ebert-Stiftung e.V.

ISBN 123-4-56789-012-3

Further publications of the Friedrich-Ebert-Stiftung can be found here:

➤ www.fes.de/publikationen

Предизвици

СПИСАНИЕ ЗА ОПШТЕСТВЕНИ ПРАШАЊА

*Гласно и ојасно - Влијаниеџо
на десниот џојџулизам врз
демокраџијаџа.*

Едиторијал

Демократијата како политички и општествен систем секогаш се соочувала со предизвици, но последната деценија носи нова и сериозна закана – подемот на десниот популизам. Станува збор за феномен кој, иако често се појавува под маската на „волјата на народот“, суштински се спротивставува на темелните вредности на демократското уредување и сериозно ги подрива човековите права.

Десните популистички движења и партии сè почесто го злоупотребуваат јазикот на стравот, па наместо да градат систем кој ги вклучува сите граѓани, несуптилно промовираат исклучување на мигрантите, на етничките и верските малцинства, на ЛГБТИ заедницата, на жените и инсистираат на замолчување на критичките гласови во јавниот домен. Она што е особено загрижувачко е нивното сè поголемо влијание врз законодавството, врз медиумите, врз образованието – сфери кои се клучни за формирање на свесни и активни граѓани.

Во ваков контекст, владеењето на правото станува флексибилно и селективно. Демократските вредности се доведуваат во прашање, а институциите кои би требало да ја штитат демократијата сè повеќе се инструментализираат за постигнување на нивните цели. Наместо функционална демократија, сведочиме хибридни режими во кои формално постојат избори и институции, но суштински недостига политичка одговорност и транспарентност.

Човековите права, кои треба да бидат универзални, се третираат како награда за „лојалните“ и „прилагодените“. Активистите, новинарите и академската заедница се етикетирано како „непријатели“, а јавниот простор за критика се повеќе се стеснува, со цел во најтесниот круг да ги остави само нив. Ваквиот амбиент создава несигурност и страв, но можеби и најзначајно од се создава апатија – едно од најсилните оружја на популизмот.

Во регионот на Западен Балкан, каде демократските институции сè уште се крехки, овие политички трендови добиваат дополнителна тежина. Историјата на конфликти, неразвиените економии и недозавршените процеси на градење стабилни институции стануваат плодна почва за штетни наративи кои ветуваат „ред и стабилност“, но по цена на слободата.

Исклучително е важно да знаеме дека предизвикот со кој се соочуваме не е привремен и не е само политички – туку тој е вредносен. Потребно е ново зацврстување на демократските стандарди, поддршка за независните медиуми, образование кое ќе негува критичко мислење, и – пред сè – активни граѓани кои нема да се плашат да го подигнат својот глас.

Дали демократијата ќе издржи? Одговорот зависи од сите нас. Време е да се спротивставиме на нормализацијата на исклучувањето и да создадеме општество засновано на достоинство, еднаквост и слобода. Демократијата не ни е дадена, таа е освоена и е секојдневна одлука и континуирана борба.

Евгенија Јанакиеска

Содржина

Едиторијал	3
Десен популизам	5
Интервју со Санела Шкријељ	7
Патриотизам или популизам? Која реторика го обликува националистичкиот политички пејзаж на Западниот Балкан	14
Patriotism or populism? Which rhetoric shapes the nationalistic political landscape of the Western Balkans	18
E djathta ekstreme: simptomë e pasigurisë ekonomike"	22
Подемот на екстремната десница	26
Kush ja bën gropën tjetrit bie vetë në të	31
Кој на друг му копа јама, самиот паѓа во неа	33
Мултикултурализмот под удар на десниот популизам	35
Интервју со	38
Мариглен Демири	38
Развитокот на десниот популизам во европа.	47
Карактеристики на западната современа радикална дестинација ...	50
Појава на популизмот	56
Војна против изборот: како популистичката десница ги поткопува сексуалните и репродуктивните права?	62

Десен популизам

За многу набљудувачи на политиката во Европа и Америка во 2022 година, комбинацијата на зборови што формира „десничарски популистички“ лесно се симнува од јазикот. Десничарските популистички политичари, како што се Жаир Болсонаро, Нарендра Моди, Виктор Орбан или Доналд Трамп, често се именувани како такви во печатот. Но, популизмот е пристап кон политиката - а не единствена и сеопфатна теорија на владеење. Тоа е, всушност, тактика која долго време се користи ширум светот, барем од деветнаесеттиот век, за стекнување и одржување на власта.

Што е популизам

Тешко е дефинитивно да се окарактеризира популизмот, но една корисна дефиниција го опишува како „одраз на длабоко сомневање за преовладувачкиот естаблишмент, за кој се верува дека заговара заговор против народот наместо да работи во нивните интереси“. Популистите веруваат дека луѓето, колку и да се дефинираат, се „вистинските складишта на душата на нацијата“. Честото повикување на Доналд Трамп за неговите поддржувачи како „вистински“ Американци е класичен популистички реторички потег.

Концептот на популизам има изразито пејоративна конотација. Тоа е етикета што политичарите ја нанесуваат на своите противници, но ретко ја тврдат за себе (како што тврдат Муд и Калтвасер). Основното тврдење на популизмот е дека постои единствен „народ“ кој е во опозиција на „елитата“. Популистот тврди дека е претставник на „народот“. На овој начин, едно популистичко движење би се опишувало себеси како автентично демократско – за разлика од „политиката како и обично“ која го поддржува само интересот на „елитата“.

Популистите можат да бидат од десната или левата страна на политичкиот јаз; левичарските популисти (исто така познати како социјални популисти) ја комбинираат левичарската политика со популистички теми и реторика, додека десните популисти (исто така познати како национални популисти) го прават истото на десната страна на политичкиот спектар. Пишувајќи за Западна Европа во 2018 година, Шантал Муф тврдеше дека „централната оска на политичкиот конфликт ќе биде помеѓу десничарскиот популизам и левичарскиот популизам“. Популизмот не мора секогаш да биде екстреман, но речиси никогаш не е центристички. На пример, популистичките апели најчесто се среќаваат во канадската политика, кои доаѓаат од левичарската Нова демократска партија и

од десничарската Конзервативна партија (и нејзиниот претходник во форма на Реформската партија), но не и од центристичката Либерална партија.

Додека и левичарските и десничарските популисти се противат на перцепираната контрола на либералните демократии од страна на елитите, оние од левицата исто така имаат проблеми со големите корпорации и нивните сојузници, додека оние од десницата се фокусираат на надворешните закани. Левичарските популисти сметаат дека непријателот на народот се социо-економските структури, а не одредени групи на луѓе. Десничарските популисти го дефинираат непријателот на народот како „други“ луѓе, како што се имигрантите, бегалците итн. Тие имаат тенденција да бидат скептични кон фактите презентирани од печатот на естаблишментот, можеби се сомничави кон интелектуалците и сакаат да бидат од „некаде“ наспроти „било каде“. Односно, тие сакаат да бидат вкоренети во одредена заедница и место, наспроти тоа да се чувствуваат удобно речиси насекаде.

Популизмот како закана за демократијата

Некомпатибилноста на десничарскиот популизам со демократијата е јасна кога внимателно се разгледува кој е „народот“ често во популистичката имажинација. Тие не се сите луѓе. Тие се минималната победничка коалиција на народот, и обично дел од народот што се дефинира во однос на нивните акриптивни карактеристики (на пр., белците). Ваквиот исклучувачки поглед на „народот“ не може да се помири со демократското барање за политичка еднаквост.

Работничката партија (ПТ) во Бразил изгради значително разновидна коалиција на поддршка, сè уште тврдејќи дека партијата ги застапува интересите на „народот“ против елитата. Сепак, тврдењето дека партија или политичар зборува за автентичниот и единствен народ може да стане тешко да се спои со демократијата, како што илустрира спуштањето на Венецуела во авторитаризам под левичарскиот популист Уго Чавез.

Автор – Хајдар Зекир

Интервју со Санела Шкријељ

1. Символи на традиционалните вредности, заштитнички фигури или загрозуени жртви? Како жените се користат во десничарската популистичка реторика и дали постои парадокс во нивната реторика кога станува збор за родовите права?

Несомнено живееме времиња на растечки авторитаризам и ослабени демократски вредности и како по правило напад на женските права и родовата еднаквост како вредност. Има некоја фасцинантна опседнатост на десничарите со женските тела и права која ја покажуваат на различни начини, но еден аспект е заеднички за жените во десничарската популистичка реторика: искористување на архаичните, ограничени родови улоги. Жената во очекуваните традиционални улоги на патријархатот - како некој што им служи на мажите и има потреба од заштита. Слика

на жената како мајка со деца. Ако не се вклопувате во таа слика едноставно не сте патриот(к)и, туку дел од заговорот против нацијата и традицијата.

Од друга страна, парадокс е, всушност, што некои популистички лидери се жени - и дека тие исто така не бегаат од искористување на традиционалните родови улоги за цели на политичка кампања. Видете го само примерот на лидерката на екстремната десница во Германија. Во партиската програма, АФД (Алтернатива за Германија се декларира за традиционалното семејство како идеал: „Во семејството, мајката и таткото заеднички носат одговорност за своите деца.“ Во реалноста, лидерката на АФД е во врска со жена од Шри Ланка и има две посвоени деца – што е далеку од традиционалното семејство за кое АФД се залага.

Друга забележителна точка е дека десничарскиот популизам, како и радикалната десница, често ја претставуваат родовата еднаквост како нешто што е речиси или веќе постигнато, што овозможува омаловажување на родовата дискриминација и прикривање на структурите на моќ кои предизвикуваат родова нееднаквост. Но дали навистина е така? Да го земеме примерот во нашата држава: единствен прогрес на жени на одлучувачки места гледаме таму каде што има квоти, како Собранието. Без квоти, жените само маргинално застапени како во извршната власт или на ниво на градоначалници. Неплатен женски труд, ограничени можности за жените од руралните средини, родов јаз во платите, недоволна заштита на бремените работнички, жените земјоделки сеуште немаат законско право на породилно отсуство, епидемија на родово засновано насилство на кое институциите не одговараат соодветно...и многу други податоци кои укажуваат дека сме многу далеку од остварување на родовата еднаквост.

Ваквата реторика во однос на жените не е предизвик само за родовата еднаквост, туку за демократијата во целина. Во сегашните турбулентни политички околности, треба да останеме будни како се употребува, односно злоупотребува родот во политиката. Антифеминизмот има долга традиција како политичка стратегија против родовата еднаквост и соодветно на тоа мораме да градиме простор за заедничко делување и солидарност како предуслов за одговор на сите овие антидемократски тенденции.

2. Популистичката реторика влијае врз улогата на жените во општеството. Но, дали ги поттикнува да се вклучат во политика или ги обесхрабрува? Дали влијае врз самопочитта и активизмот на жените во општеството и како?

Ако тргнеме од тоа дека десничарската популистичка реторика ги става жените во патријархалната рамка на улоги кои се очекувани од нив, тогаш може да се очекува дека таков ќе биде и ефектот. И тука не треба да зборуваме само за тоа дали жените се вклучени во политиката и партиите, бидејќи ги гледаме и во екстремните десничарски партии, туку за какви вредности се залагаат и дали работат на надминување на системските нееднаквости или нивно потврдување. Бројките се важни, но не и доволни.

Секако дека популистичката реторика може да го обесхрабри политичкото вклучување на жените со промовирање на традиционалните родови улоги и напаѓање на феминистичките вредности, но исто така може да поттикне активизам и организиран отпор на жените во ситуации кога правата ни се загрозени. Таков пример имавме во Полска со рекордната мобилизација на две групи, младите и жените, и победа над десничарите на парламентарните избори во 2023 година. Таков пример имавме и ние во Македонија како реакција на крајно рестриктивниот закон за прекин на бременоста кој го донесе тогашната десничарска власт.

Сега сме повторно соочени со обиди за поткопување на нашите веќе стекнати права и кај нас и во светот. Враќањето на Трамп е уште едно потсетување на кривката на освојените права и потребата од постојана будност. Во Македонија веќе сведочиме не само за застој туку и регрес во однос на законската регулатива и тенденција на бришење на поимите род и родова еднаквост. За женското феминистичко движење, ова е можност да се зајакнат сојузите и да развиеме политичка стратегија која ќе одговори на овие назадувања. Да, политичка стратегија бидејќи феминизмот и еднаквоста се политички прашања. Притоа, не смееме да заборавиме дека борбата за еднаквост значи солидарност и борба за сите обесправени групи, борба за надминување на класната нееднаквост и тоа мора да биде центарот на нашето делување.

Да заклучам, ефектот на десничарскиот популизам врз општественото ангажирање на жените секако е штетен во зајакнувањето на стереотипите, но исто така може и мора да поттикне колективна акција и отпор.

3. Можеби е контрадикторно, но, дали жените во популистичките партии истовремено играат улога во поддршка на патријархалните вредности, додека истовремено застапуваат "напредни" политики во однос на женските права?

Да, жените во популистичките партии често играат комплексна и понекогаш контрадикторна улога кога станува збор за прашањата поврзани со родовата еднаквост. Од една страна, можеме да слушнеме од нив дека се симбол на „напредок“ и еманципација, особено кога се поставени на лидерски позиции. Дури може да се забележи дека ова станува и тактика на десничарските партии, да номинираат и промовираат жени на лидерски позиции за да ги нормализираат своите радикални позиции по многу прашања. Италија, Франција, Германија се само некои од примерите каде жените се лидерки на екстремната десница. И секако дека не станува збор за случајност туку за смислена стратегија која треба да оневозможи критики за сите други политики насочени контра еднаквоста. Многу потешко ќе обвините некоја партија дека работи против интересите на жените кога на чело на партијата е жена нели?

Од друга страна, тие жени често придонесуваат за одржување или дури и промовирање на традиционалните, патријархални вредности и го потенцираат значењето единствено на семејството, мајчинството и улогата на жената како

чуварка на културниот и националниот идентитет. Сите други кои отстапуваат од тој стандард се дел од заканата за веќе воспоставените односи на моќ.

Еманципацијата се промовира воглавно како право на “нашите жени”, односно тие кои влегуваат во традиционалната матрица и застапувањето најчесто го гледаме во делот на политичко учество на жените.

4. Во која мера популистичките лидерки се поразлични од нивните машки колеги при користење на реториката за реализација на нивната стратегија за привлекување на гласови?

Сметам дека десничарските партии одамна ја имаат разбрано моќта и потенцијалот на сликата на грижлива мајка и сопруга со која можат да се идентификуваат голем број на жени во било кое општество. Колку пати сме го слушнале изразот “мајка на нацијата, на градот”... Жените политички лидери од десницата многу често го користат за само претставување и многу умешно го поврзуваат со традиционалните модели и улоги на жените како грижливи мајки кои се обидуваат да го заштитат семејството од “увезените вредности”. Жените во десничарските популистички партии често се користат како медиумски прифатливи лица кои служат за „ублажување“ на крајно десничарската реторика. Преку нив, овие партии успеваат да изгледаат помалку радикални, а во позадина продолжуваат со длабоко исклучувачка и дискриминаторска политика.

Истражувањата покажуваат дека еден дел од десничарските лидерки користат значително помалку радикални антагонистички изјави од нивните машки колеги. Сето тоа со цел да ја спакуваат политичката агенда на партиите на поумерен јазик, прикривајќи ја основната екстремна идеологија. За разлика од мажите лидери на десничарски партии кои почесто се асоцирани со агресивна реторика и национализам, тонот и комуникацијата на жените може да биде со реторика која зборува за “грижа и заедништво”. Се разбира дека темата за преиспитување на структурните нееднаквости кои ги брани патријархатот нема да биде предмет на јавна дискусија ниту на мажите ниту на жените од десничарските партии.

5. Дали жените во десничарската популистичка реторика се користат како инструмент за напаѓање на другите социјални и политички групи, како што се припадниците на ЛГБТQ+ заедницата?

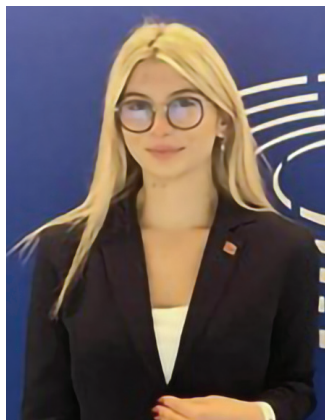
Во десничарската популистичка реторика, жените често не се претставени како активни субјекти, туку како симболи – било на традицијата, било на „националната култура“. Преку нивната слика, овие партии водат културна борба против ЛГБТQ+ заедницата, прогресивните идеи за род и сексуалност и секако мигрантите, односно

против она што е различно. Жената се претставува како ранлива категорија која мора да биде заштитена. Но она за што мора да сме свесни е дека ваквата реторика не се случува во изолиран вакуум простор, туку станува збор за добро организирани и финансирани движења од страна на конзервативни политички структури. Ограничување на правото на жената да одлучува за сопственото тело, ограничување на правото на слобода на изразување, кампањи против родова еднаквост, Истанбулската Конвенција и ЛГБТИ+ права, се тоа се одлики на десничарската популистичка реторика и ги сведочиме и во нашата земја. Ваквиот наратив и реторика не повикува на дијалог туку на исклучување, бришење на оние кои според нив се различни и со тоа придонесуваат за целосно дехуманизирање на веќе ранливите категории на луѓе.

Традиционалните вредности и семејството загрозени од “родовата идеологија” е нешто што се користи од десницата за креирање на морална паника. Уште повеќе ако имаме жени политичарки во десничарските партии кои зборуваат од позиција на „заштитнички на традиционалните вредности“, притоа напаѓајќи ги ЛГБТQ+ права како наводно „опасни“ или „ненормални“. Тоа ќе го видиме и во дебатата околу сеопфатното сексуално образование каде токму жените претставници на десницата зборуваат за „заштита на децата од ЛГБТ пропаганда“, инсинуирајќи дека ЛГБТ лицата се опасност по моралот. Притоа се игнорираат податоците кои зборуваат за огромниот пораст на врсничкото насилство кое се случува меѓу децата, фактот дека голем број на деца живеат во сиромаштија и потребата напорите да ги насочиме кон решавање на овие проблеми доколку сакаме еднакви можности за секое дете.

На крај, клучното прашање е како сите ние кои веруваме во идејата за универзалните човекови права и прогресот ќе се спротивставиме на овој налет на антидемократски движења кој се случува. Во таков контекст, повеќе од било кога мораме да имаме јасна идеолошка позиција на сите чинители кои се декларираат како лево ориентирани и да вложиме максимална посветеност во промовирањето на хумано и демократско општество, кое ќе се грижи за надминување на економските и социјалните нееднаквости и ќе ги почитува човековите права и слободи и различностите. Женското феминистичко движење, како и многупати претходно низ историјата, очекувам да биде предводник на оваа борба.

Патриотизам или популизам? Која реторика го обликува националистичкиот политички пејзаж на Западниот Балкан

Ива Наскова, е 23-годишна студентка на магистерски студии по меѓународни односи, дипломатија и европска интеграција на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје. Таа е Млад европски амбасадор од Северна Македонија (DG NEAR) и поранешен делегат при Македонската делегација во Советот на Европа. Таа е една од најмладите учесници во програмата на Млади политички лидери на Европскиот Парламент и е моментално Соработник - Асистент на Раководителот на Парламентарниот институт во Собранието на Република Северна Македонија.

Ива често пишува на теми поврзани со Европските интеграции и проширување, како и за теми од областа на функционирањето на Европската Унија.

Популизмот, во својата природна форма, не претставува поим за кој би можело да се рече дека е нов – всушност присутен е уште од зачетоците на лидерството и формирањето на нациите. Сепак, во текот на изминатите децении станува глобален феномен¹ - и сега е тема во Европа со која во суштина се прави разграничување помеѓу различните мислења што се протегаат од оние кои веруваат во популизмот како нешто што е политичко дејство, до оние кои го гледаат популизмот како теорија. Главниот аргумент кој ги дели различните мислења е дека популизмот сам по себе е плиток, од причина што му недостасува теорија како поткрепа. Но, тоа може да се занемари од причина што популизмот како таков останува тоталитарен дух кој го дели демократскиот дух од недемократскиот. Поради најновите докази и случувања - популизмот се чини дека е најголемата опасност за државите, едноставно затоа што го разрушува патот кон демократијата, без разлика дали е од левичарска или десничарска провениенција.²

¹ Популистички бунт против модерноста во Источна Европа во 21 век: нео-традиционализам и нео-феудализам https://www.researchgate.net/profile/Maja-Vasiljevic/publication/364242229_Populist_political_parties_of_former_Yugoslavia_in_the_aftermath_of_the_fall_of_the_Berlin_Wall/links/63406cc776e39959d6a7db1a/Populist-political-parties-of-former-Yugoslavia-in-the-aftermath-of-the-fall-of-the-Berlin-Wall.pdf

² Европски наративи и евроскептицизам во Западен Балкан и ЕУ. (nd-b). Routledge & CRC Press. https://www.routledge.com/European-Narratives-and-Euroscepticism-in-the-Western-Balkans-and-the-EU/Caiani-Carlotti-Lovec-Winclawska-Kocan-Balcer/p/book/9781032663772222003266370000000000000000ms?hY5UVzs192et_pE1BqrUP6DbagxZe0uvXeHvftmldD

Тогаш, што е популизмот?

Тоа е „тенка“ (тенкоцентрична, плитка) идеологија и дискурзивна техника која го прикажува општеството како битка меѓу две непријателски настроени групи: „народот“ и „елитите“. Поделбата нема само политичка димензија, туку и морална - каде што „народот“ е прикажан како вистинската суверена сила, додека „елитите“ се прикажани како корумпирани, самобендисани и незаинтересирани. Популизмот најдобро вирее во рамките на манихејскиот светоглед, при што политиката е сведена на борба меѓу сојузниците и непријателите, не оставајќи простор за нијанси. Како такви, политичките противници не се само противници со различни политички филозофии - тие се прикажани како крајно корумпираниот и злобен „друг“.³

Па иако аргументот е добро артикулиран и втемелен на цврста теоретска основа, во поширокиот дискурс опстојува вообичаената погрешна претстава - соединение на национализам, патриотизам и популизам. Тука, вреди да се потсетиме на една книга што неодамна ја прочитав - „За национализмот“ од Џорџ Орвел. Го спомнувам Орвел затоа што тој нуди убедливо објаснување на национализмот и, уште поважно, начинот на кој се разликува од патриотизмот. Уште на првата страница, тој настапува со тврдење кое многумина би можеле да го сметаат за двосмислено:

Национализмот не треба да се меша со патриотизмот. Токму тоа е она што Џорџ Орвел има да го каже за национализмот.⁴ Како таков, патриотизмот е љубов кон сопствената земја и начин на живот, верувајќи дека се најдобри без да им се натураат на другите. Сам по себе е дефанзивен. Национализмот, пак, се води од желбата за моќ и престиж, фокусирајќи се на доминација, а не само на посветеност. Од оваа дистинкција можеме да ја извлечеме поврзаноста помеѓу национализмот и популизмот. И двете функционираат на слична идеолошка основа, но иако популизмот нема внатрешна поврзаност со патриотизмот, често на десничарската националистичка реторика ѝ го дава потребното оружје за да ги зајакне наративите во своите популистички движења.

Како коегзистираат?

Национализмот и популизмот често се преклопуваат бидејќи и двете се потпираат на поделба. Национализмот бара моќ и престиж за една нација, често дефинирајќи ја наспроти тие „од надвор“. Популизмот, пак, ја дефинира политиката како битка меѓу „народот“ и „елитите“. Зачинувајќи ги со национализам, лидерите ги мешаат овие идеи и тврдат дека да се биде патриот значи да се поддржуваат нивните националистички ставови.⁵

³ Кордис, К (анг. Cordis, C). (2018, 10 декември). „Популистички бунт против модерноста во Источна Европа во 21 век: нео-традиционализам и неофеудализам“. КОРДИС | Европска комисија. <https://cordis.europa.eu/project/id/822682/results>

⁴ Поентите на „национализмот“. (2021, 28 ноември). Друштво „Орвел“. <https://orwellsociety.com/the-points-of-nationalism/>

⁵ Унија за граѓански слободи за Европа. (2021, 12 август). Национализам и популизам: која е разликата? Како се поврзани? [Liberties.eu https://www.liberties.eu/en/stories/nationalism-and-populism/43717](https://www.liberties.eu/en/stories/nationalism-and-populism/43717)

Во контекст на Западниот Балкан

Распадот на Југославија во 1990-тите и темпото на транзицијата во сите поранешни југословенски земји го променија политичкиот пејзаж, меѓу кои го и оној на Северна Македонија. Она што може да се извлече како поука од раните години на независноста на земјата е економската нестабилност, етничките тензии и борбите за меѓународно признавање. Поради ова, во земјата се создаде плодно тло за националистичка и популистичка реторика, бидејќи политичките лидери навалија со повици за јавна поддршка нагласувајќи ги заканите по националниот идентитет и суверенитет. Па, со текот на годините, национализмот остана доминантна сила во политичкиот дискурс што во суштина е и главната причина зошто демократските реформи паднаа во сенка. Наместо да се решаваат структурните и конкретни прашања, ставот на лидерите беше свртен кон популистичките стратегии, преставувајќи се себеси како бранители на „народот“, а против внатрешните и надворешните непријатели. Иако не сите популистички дела се нужно националистички, подемот на радикално-десничарските популистички партии го пренасочи конкретното внимание.⁶

Популистичката реторика нè принудува да се соочиме со суштинското прашање: Што е она што го издвојува лидерот од популистичкиот лидер? Вистинскиот лидер владее со визија, одговорност и посветеност кон демократските начела, давајќи приоритет на долгорочниот напредок наместо на краткорочните политички придобивки. Популистот, од друга страна, не се стреми да води – туку да доминира. Неговата моќ е втемелена на поделба, неговото влијание се храни од страв, а неговата привлечност е вкоренета во емоционална манипулација, а не во суштински решенија.

Па, како да се препознае популистот?

Лидерот-популист не само што ги критикува противниците; туку и ги оцрнува, претворајќи ги политичките ривали, етничките малцинства и странските актери во егзистенцијални закани. Се претставува како единствен глас на „народот“, позиционирајќи ја демократијата не како систем на владеење, туку како битка меѓу праведните и корумпираните. Институциите кои му стојат на патот – судовите, медиумите, граѓанското општество – се систематски поткопани, отфрлени како непријатели на народот – со други зборови, популизмот ја става демократијата зад решетки. На Западен Балкан ова е стратегија што постојано се користи. Националистичката реторика станува згодна алатка, не поради вистински патриотски причини, туку како средство за окрупнување на моќта. Прикажувајќи го секој предизвик како закана по суверенитетот, популистичките лидери го одвлекуваат вниманието од актуелните социоекономски прашања, позиционирајќи се како незаменливи бранители на нацијата. Значи прашањето

⁶ Истражување на појавните облици на популизмот во Западен Балкан: студија на случај на Албанија, Косово и Србија. (nd). ECPR. <https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/70474>

не е само како да се препознае популистичкиот лидер - туку колку долго општествата погрешно ќе ја сметаат неговата манипулација за лидерство.⁷

Опасната мешавина на популизам, патриотизам и национализам

Во сржта на политичкиот дискурс лежи клучната конфузија, а тоа е (намерното) соединување на популизмот, патриотизмот и национализмот. Иако се темелно различни, со овие поими често се манипулира за политичка корист. Патриотизмот е искрена љубов кон сопствената земја - одбранбена, инклузивна и втемелена во културната и граѓанската гордост. Национализмот, од друга страна, се врти околу моќта и престижот, често дефинирајќи го националниот идентитет на сметка на „другите“, додека политичките лидери градат врска меѓу патриотизмот и националистичката реторика, чисто за да ги протуркаат своите политички агенди. Претставувајќи го национализмот како израз на патриотизам, тие ги прикажуваат политичката противници, меѓународната соработка или разноличноста како закани по националното единство. Ваквиот пристап пресметано поттикнува поделеност, зајакнувајќи го менталитетот „ние-вие/наши-ваши“ што може да го засени конструктивниот дијалог и креирањето политики. Притоа, создаваат наратив каде лојалноста кон нацијата не се мери преку посветеноста кон демократските вредности, туку со восприемањето на конкретните идеали - ставови кои ја дефинираат националната припадност на начин што маргинализира одредени групи и го ограничува нивното учество во општеството.⁸

Горенаведеното просто нè принудува да се соочиме со суштинското прашање: Дали лидерите намерно користат популистички техники за да ја подгреат националистичката реторика под превезот на патриотизмот? Или ова е подлабока, во голема мера пресметана стратегија осмислена да влијае врз перцепцијата на јавноста и да ја одржи политичката контрола. Како и да е, популизмот има моќ да ја стави демократијата зад решетки, претворајќи ги нејзините принципи во алатки за поделба.

⁷ Кас Муд (Cas Mudde) и Кристобал Ровира Калтвасер (Cristóbal Rovira Kaltwasser). (2017) Популистичкиот лидер, Oxford Academic <https://academic.oup.com/book/866/chapter-abstract/135467830?redirectedFrom=fulltext>

⁸ Мишчевик, Н. (2020). Патриотизам, национализам и популизам: Новото игралиште. Во Springer eBooks (стр. 763–784). https://doi.org/10.1007/978-3-319-54484-7_64

Patriotism or populism?

Which rhetoric shapes the nationalistic political landscape of the Western Balkans

Ива Наскова, е 23-годишна студентка на магистерски студии по меѓународни односи, дипломатија и европска интеграција на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје. Таа е Млад европски амбасадор од Северна Македонија (DG NEAR) и поранешен делегат при Македонската делегација во Советите на Европа. Таа е една од најмладите учесници во програмата на Млади политички лидери на Европскиот Парламент и е моментално Соработник - Асистент на Раководителот на Парламентарниот институт во Собранието на Република Северна Македонија.

Ива често пишува на теми поврзани со Европските интеграции и проширување, како и за теми од областа на функционирањето на Европската Унија.

Populism in its natural form, is not a concept that can be said that it's new, it has been present since the beginning of the leadership and the formation of nations. But, it has become a global phenomenon in the recent decades¹ - and now it is a topic in Europe which basically makes a demarcation between various opinions- varying between those who believe in populism as something that is a political action and those who see populism as theory. The main argument that differs opinion is that populism as such, is shallow, for the reason because it lacks theory in it. But, this can be disregarded for the reason because populism as such, remains a totalitarian spirit that divides the democratic spirit with the undemocratic one. Because of the new evidence and moments - populism appears to be the greatest danger for the countries, simply because it ruins the path towards democracy, regardless of the leftwing or rightwing populism.²

¹ Populist rebellion against modernity in 21st-century Eastern Europe: neo-traditionalism and neo-feudalism https://www.researchgate.net/profile/Maja-Vasiljevic/publication/364242229_Populist_political_parties_of_former_Yugoslavia_in_the_aftermath_of_the_fall_of_the_Berlin_Wall/links/63406cc776e39959d6a7db1a/Populist-political-parties-of-former-Yugoslavia-in-the-aftermath-of-the-fall-of-the-Berlin-Wall.pdf

² *European narratives and euroscepticism in the Western Balkans and the EU.* (n.d.-b). Routledge & CRC Press. https://www.routledge.com/European-Narratives-and-Euroscepticism-in-the-Western-Balkans-and-the-EU/Caiani-Carlotti-Lovec-Winclawska-Kocan-Balcer/p/book/9781032663722?srsltid=AfmBOopwdTXzS7_hY5UVzs192et_pE1BqrUP6DbagxZe0uvXeHVfTmldD

What, then, is populism?

It is a thin-centered ideology and discursive technique that frames society as a battle between two antagonistic groups: "the people" and "the elites." This division is not merely political but moral—where "the people" are portrayed as the true sovereign force, while "the elites" are depicted as corrupt, self-serving, and detached. Populism thrives on a Manichean worldview, reducing politics to a struggle between allies and enemies, leaving no room for nuance. As such, political opponents are not merely opponents with different political philosophies - they are portrayed as extremely corrupt and evil others.³

And while the argument is well-articulated and grounded in solid theoretical foundations, a common misconception persists in the broader discourse—the conflation of nationalism, patriotism, and populism. Here, it is worth recalling a book I read not long ago, *On Nationalism* by George Orwell. I mention Orwell because he offers a compelling explanation of nationalism and, more importantly, its distinction from patriotism. On the very first page, he makes a statement that many might find ambiguous:

Nationalism is not to be confused with patriotism. This is exactly what George Orwell has to say on Nationalism.⁴ As such, patriotism is a love for one's country and way of life, believing it to be the best without imposing it on others. It is inherently defensive. Nationalism, however, is driven by a desire for power and prestige, focusing on dominance rather than just devotion. From this distinction, we can draw a connection between nationalism and populism. Both operate on similar ideological ground, yet while populism has no intrinsic link to patriotism, it often weaponizes right wing nationalist rhetoric to reinforce its narratives in its populist movements.

How do they coexist?

Nationalism and populism often overlap because both rely on division. Nationalism seeks power and prestige for a nation, often by defining it against outsiders. Populism, meanwhile, frames politics as a battle between "the people" and "the elites." And added with nationalism, leaders mix these ideas by saying that being patriotic means supporting their nationalist views.⁵

³ Cordis, C. (2018, December 10). *Populist rebellion against modernity in 21st-century Eastern Europe: neo-traditionalism and neo-feudalism*. CORDIS | European Commission. <https://cordis.europa.eu/project/id/822682/results>

⁴ *The points of 'Nationalism.'* (2021, November 28). The Orwell Society. <https://orwellsociety.com/the-points-of-nationalism/>

⁵ Civil Liberties Union for Europe. (2021, August 12). *Nationalism and populism: what is the difference? How are they connected?* Liberties.eu. <https://www.liberties.eu/en/stories/nationalism-and-populism/43717>

In the context of Western Balkans

The breakup of Yugoslavia in the 1990s and its transitional momentum for all of the ex-Yugoslav countries, changed the political landscape, including the one of North Macedonia. What can be taken away from the country's early years of independence is the economic instability, ethnic tensions, and struggles for international recognition. Because of this, in the country it has been created a fertile ground for nationalist and populist rhetoric, as political leaders rallied for public support by emphasizing threats to national identity and sovereignty. And, over the years, nationalism has remained a dominant force in political discourse which is the main reason, truly, for the overshadowing of the democratic reforms. Rather than addressing structural and specific issues, the attitude of the leaders was turned to populist strategies, framing themselves as defenders of "the people" against both internal and external opponents. While not all populist deeds are necessarily nationalist, the rise of radical-right populist parties has redirected specific attention.⁶

The populist rhetoric forces us to confront a fundamental question: What differentiates a leader from a populist leader? A genuine leader governs with vision, responsibility, and a commitment to democratic principles, prioritizing long-term progress over short-term political gains. A populist, on the other hand, does not seek to lead—only to dominate. Their power is built on division, their influence maintained through fear, and their appeal rooted in emotional manipulation rather than substantive solutions.

So how does one recognize a populist?

A populist leader does not simply criticize opponents; they vilify them, turning political rivals, ethnic minorities, and foreign actors into existential threats. They present themselves as the sole voice of "the people," positioning democracy not as a system of governance but as a battle between the righteous and the corrupt. Institutions that stand in their way—courts, media, civil society—are systematically undermined, dismissed as enemies of the nation - in other words, populism imprisons democracy. In the Western Balkans, this strategy has been used time and again. Nationalist rhetoric becomes a convenient tool, not out of genuine patriotism, but as a means to consolidate power. By framing every challenge as a threat to sovereignty, populist leaders divert attention from pressing socio-economic issues, entrenching themselves as irreplaceable defenders of the nation. The question then is not just how to recognize a populist leader—but how long societies will mistake their manipulation for leadership.⁷

⁶ *Exploring populist manifestations in the Western Balkans: A case study of Albania, Kosovo, and Serbia.* (n.d.). ECPR. <https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/70474>

⁷ Cas Mudde and Cristóbal Rovira Kaltwasser.(2017) The populist leader, Oxford Academic <https://academic.oup.com/book/866/chapter-abstract/135467830?redirectedFrom=fulltext>

The dangerous mixture of Populism, Patriotism, and Nationalism

At the core of political discourse lies a crucial confusion, and that is the (deliberate) blending of populism, patriotism, and nationalism. Though fundamentally different, these concepts are often manipulated for political gain. Patriotism is a genuine love for one's country—defensive, inclusive, and rooted in cultural and civic pride. Nationalism, on the other hand, is about power and prestige, often defining national identity by opposing others and the political leaders connect patriotism with nationalist rhetoric, simply to advance their political agendas. By presenting nationalism as an expression of patriotism, they frame political opposition, international cooperation, or diversity as threats to national unity. This calculated approach fosters division, reinforcing an "us versus them" mentality that can overshadow constructive dialogue and policy-making. In doing so, they create a narrative where loyalty to the nation is measured not by a commitment to democratic values, but by alignment with specific ideals—beliefs that define national belonging in a way that marginalizes certain groups and restricts their participation in society.⁸

The aforementioned, just forces us to confront a crucial question: Do leaders intentionally use populist techniques to fuel nationalist rhetoric under the veil of patriotism? Or is this a deeper, more calculated strategy designed to influence the public perception and maintain political control. However it may be, populism has the power to imprison democracy, turning its principles into tools for division.

⁸ Mišćević, N. (2020). Patriotism, Nationalism, and Populism: the New Playground. In *Springer eBooks* (pp. 763–784). https://doi.org/10.1007/978-3-319-54484-7_64

E djathta ekstreme: simptomë e pasigurisë ekonomike"

Fatos Grubi është shkrimtar që merret me aktivizëm, gazetari dhe avokim për barazinë gjinore dhe të drejtat e njeriut. Ai shkruan për portalin Mollekuja.mk, ku fokusohet në përforcimin e zërave të marginalizuar dhe sfidimin e normave patriarkale në Maqedoninë e Veriut. Artikujt e tij shpesh trajtojnë çështje si normat e ngurta gjinore, fokusi i tepruar në virgjërinë e grave dhe rolet tradicionale gjinore në shoqëritë maqedonase dhe shqiptare.

Veç më gjashtë muaj, Grubi është pjesë e organizatës joqeveritare Stella Network ku punon në projekte që inkurajojnë fuqizimin e vajzave dhe grave përmes qasjes në arsim, ndërmarrësi dhe ndryshime shoqërore.

Aktivizmi i tij shtrihet përtej roleve profesionale, dhe është rregullisht i përfshirë në paraqitje mediatike, protesta dhe forma të tjera të avokimit për të drejtat e grupeve të marginalizuara, si dhe kundër sistemeve mizogjene, homofobike, nacionaliste apo ksenofobe.

Rritja e së djathtës ekstreme

Në vitet e fundit, ideologjitë e së djathtës ekstreme kanë kapluar mbarë botën me vrull, nga Shtetet e Bashkuara dhe Evropa deri në Amerikën Latine dhe Azi, ku lëvizjet nacionaliste, ksenofobe dhe thellësisht konservatore kanë depërtuar në politikat kryesore. Një aspekt që duhet konsideruar për të kuptuar se pse po ndodh kjo tani është rritja e pabarazisë ekonomike, si kjo gjë mund të kontribuojë në rritjen e qëndrimeve radikale të së djathtës ekstreme, dhe ndoshta pyetja më me rëndësi që duhet parashtruar; kush përfiton vërtet nga ky regres.

Është e dukshme që jetojmë në një epokë të pabarazisë ekonomike, dhe e njëjta vazhdimisht po rritet. Pandemia e virusit COVID-19 dhe lufta në Ukrainë e kanë zgjeruar hendekun midis elitës së pasur dhe masave që luftojnë për mbijetesë. Ndërsa miliarderët panë pasuritë e tyre të rriteshin ndjeshëm—Elon Musk, Jeff Bezos dhe Bernard Arnault shtuan miliarda në pasuritë e tyre—punëtori mesatar u përball me inflacion, paga të ngrira dhe pasiguri në punë. Oxfam, konfederata globale e organizatave joqeveritare e fokusuar në luftën kundër varfërisë, pabarazisë dhe padrejtësisë sociale, e njohur për hulumtimet e saj mbi pabarazinë ekonomike, në një raport thotë se gjatë dy viteve të para të pandemisë COVID-19, 573 individë u bënë miliarderë të rinj. Kjo rritje e konsiderueshme nxjerr në pah zgjerimin e pabarazisë ekonomike, e cila u përkeqësua nga pandemia dhe shkaktoi që një numër i madh njerëzish të bien nën kufirin e varfërisë. E tani, nëse pabarazia ekonomike është problem dhe faktor i pakënaqësisë, pse kaq shumë njerëz të privuar ekonomikisht u drejtohen ideologjive të së djathtës ekstreme në vend të zgjidhjeve progresive?

Manipulimi përmes frikës

Një përgjigje qëndron në mënyrën se si strukturat e pushtetit manipulojnë përmes frikës. Kur njerëzit ndihen të pafuqishëm, ata kërkojnë shpjegime—dhe rrjetet sociale, mediat kryesore dhe politikanët janë më se të gatshëm të ofrojnë narrative të volitshme për interesat e tyre. Në vend se të fajësohen korporatat dhe miliarderët që vazhdojnë të përfitojnë nga krizat, shfaqet fenomeni i njohur si “scapegoating”, dhe zemërimi ridrejtohet ndaj grupeve të marginalizuara; shpesh dinë të jenë emigrantët, komuniteti LGBTQ+ dhe gratë që kërkojnë të drejta riprodhuese. Narrativi është i thjeshtë dhe efektiv: “Ata po ju marrin atë që me të drejtë ju takon.” Duke e mbajtur popullsinë të përçarë dhe në konflikt me njëri-tjetrin, elitat ruajnë kontrollin mbi pushtetin dhe pasurinë pa u sfiduar. Kjo dinamikë nuk është e re — është përdorur gjatë gjithë historisë, nga Gjermania Naziste, që fajësoi hebrenjtë për vështirësitë ekonomike, deri te politikanët amerikanë që fajësuan emigrantët për humbjen e vendeve të punës, në vend të kontraktimit të jashtëm që e zbatojnë korporatat në vende me shpenzime më të ulëta të punës, që të maksimizojnë fitimet ndërsa lënë punëtorët vendas të papunë ose në punë të pasigurta me paga të ngrira. Kjo praktikë jo vetëm që zgjeron hendekun midis elitës së pasur dhe klasës punëtore, por gjithashtu nxit pakënaqësi publike, e cila shpesh ridrejtohet ndaj grupeve të marginalizuara në vend që të drejtohet ndaj korporatave përgjegjëse për vështirësitë ekonomike.

Lufta ndaj grave, komunitetit LGBTQ+ dhe grupeve të marginalizuara

Një nga zhvillimet më alarmante në këtë zhvendosje drejt së djathtës ka qenë shfuqizimi i të drejtave riprodhuese të grave dhe zhbërja e mbrojtjeve për komunitetin LGBTQ+. Por çfarë po e shtyn këtë regres?

Së pari, kontrolli mbi trupin e grave ka qenë gjithmonë një mjet thelbësor për ruajtjen e strukturave patriarkale të pushtetit. Përmbysja e Roe v. Wade në SHBA dhe ashpërsimi i ligjeve për abortin në Europë dhe Amerikën Latine nuk kanë të bëjnë vetëm me besimet fetare apo morale; ato kanë të bëjnë me kontrollin e grupeve të caktuara të njerëzve. Një popullatë pa autonomi trupore është më e lehtë për t'u sunduar. Kufizimi i të drejtave riprodhuese i mban gratë të varura ekonomikisht dhe shoqërisht, duke u reduktuar atyre aftësinë për të sfiduar strukturat ekzistuese të pushtetit.

Në të njëjtën mënyrë, të drejtat e komunitetit LGBTQ+ vihen në shënjestër nën maskën e “vlerave tradicionale,” një narrativ pseudo-moral dhe i dëmshëm por që u flet dhe u bën thirrje atyre që ndihen të çorientuar nga ndryshimet e shpejta shoqërore. Retorika anti-LGBTQ+ është rritur ndjeshëm në platforma si X (më parë Twitter), Telegram dhe TikTok, ku influencuesit e ekstremit të djathtë shfrytëzojnë pakënaqësinë e njerëzve duke u ofruar një “armik” të qartë. Në vende si Hungaria dhe Polonia, politikat anti-LGBTQ+ janë prezantuar si pjesë e politikave të identitetit kombëtar, duke i pozicionuar partitë në pushtet si mbrojtëse të civilizimit të krishterë kundër të ashtuquajturës “agjendës woke.”

Roli i rrjeteve sociale në shumëzimin e ekstremizmit

Rrjetet sociale luajnë një rol kyç në nxitjen e kësaj zhvendosjeje drejt së djathtës. Algoritmet e dizajnuara për angazhim (përmes klikimeve, shpërndarjeve, pëlqimeve dhe komenteve) i japin përparësi zemërimit dhe dezinformimit, duke i çuar përdoruesit në rrugë të radikalizimit. Nëse një person që përballet me vështirësi financiare fillon të kërkojë informacione mbi sigurinë e vendit të punës, ka shumë gjasa që t'i shfaqet përmbajtje që fajëson emigrantët ose politikën e diversitetit, në vend të lakmisë së korporatave apo shmangies së taksave. Kjo nuk është rastësi; është një model biznesi, ku zemërimi në rrjetet sociale gjeneron angazhim, dhe angazhimi u sjell kompanive Big Tech sikur Meta (Facebook, Instagram, WhatsApp), Google (YouTube, Search), X, TikTok miliarda në të ardhura nga reklamat. Big Tech përfiton duke lejuar përmbajtje të manipuluar në platformat e tyre që mban përdoruesit të përçarë dhe në kacafytje të përhershme.

Për më tepër, rrjetet sociale ofrojnë një platformë për lëvizjet e djathta për t'u organizuar në shkallë globale. Fushatat e dezinformimit të financuara nga njerëz me interesa të caktuara politike manipulojnë diskursin publik. Ndikimi i Rusisë në lëvizjet e ekstremit të djathtë në Evropë është dokumentuar gjerësisht, pasi shërben për të destabilizuar demokracinë liberale dhe për të forcuar regjimet autoritare. Ndikimi rus është ndier edhe në Maqedoninë e Veriut, sipas një reportazhi të Këshillit për Etikë në Media në Maqedoni në vitin 2024. Arkimandriti rus Vasil Zmeev konsiderohet si agjent i ndikimit të huaj, gjegjësisht Federatës Ruse, i cili pas dy viteve të mbledhjes së inteligjencës dhe punës operative në Maqedoni, është ekspozuar në vitin 2023 dhe është dëbuar nga Maqedonia.

Kush përfiton nga ngritja e së djathtës ekstreme?

Në thelb, ngritja e së djathtës ekstreme u shërben atyre që kanë më shumë për të humbur nga reformat ekonomike: miliarderëve, korporatave dhe elitave politike. Për sa kohë që njerëzit janë të zënë duke debatuar për "luftërat kulturore", kush ua "vjedh" vendet e punës, apo sa gjini ekzistojnë, ata nuk shtynë për politika që rishpërndajnë pasurinë, detyrojnë industrinë t'u përmbahen rregulloreve dhe të drejtave të punëtorëve, apo kërkojnë paga më të larta.

Shembull mund të marrim luftën në Ukrainë. Ndërkohë që qytetarët e zakonshëm u ballafaquan me rritje të jashtëzakonshme të çmimeve të energjisë dhe paqëndrueshmëri ekonomike, përfituesit e luftës, si prodhuesit e armëve dhe kompanitë e naftës, regjistruan fitime rekord. I njëjti model u pa gjatë pandemisë, kur qeveritë u mundësuan miliarda korporatave të mëdha me pretekst mbrojtjen e ekonomisë, ndërsa lejuan bizneset e vogla të mbyllen, e punëtorët esencialë i lanë të ekspozuar dhe me rroga minimale.

Në Ballkan, shohim një dinamikë të ngjashme. Në vend që të adresojnë varfërinë, korrupsionin dhe shkatërrimin mjedisor, politikanët shpesh nxisin tensione etnike. Në Maqedoninë e Veriut, retorika nacionaliste përdoret shpesh për të përçarë maqedonasit dhe shqiptarët. Të njëjtët zyrtarë qeveritarë që pretendojnë se mbrojnë popullin e tyre nga "tjetri" janë shpesh ata që shkurtojnë shërbimet sociale, lejojnë kompanitë e huaja të shfrytëzojnë punëtorët dhe dështojnë të adresojnë krizat mjedisore. Duke i mbajtur gjallë përçarjet etnike, ata sigurojnë që popullsia të mbetet

e shpërqendruar për t'u bashkuar kundër padrejtësive të vërteta — varfërisë, ajrit më të ndotur në Evropë dhe korrupsionit politik.

Intelektualët dhe mendimtarët mbi ngritjen e së djathtës ekstreme

Slavoj Žižek, filozofi dhe kritiku kulturor sloven, ka paralajmëruar shpesh për ringjalljen e populizmit të ekstremit të djathtë si një simptomë e dështimeve të neoliberalizmit. Sipas Žižek-ut, paaftësia e së majtës për të ofruar alternativa tërheqëse ekonomike ka lejuar që forcat reaksionare të ndërhyjnë me përgjigjet e tyre—shpesh të thjeshta dhe autoritare. Ai argumenton se kapitalizmi lulëzon përmes krizave dhe, në vend që të trajtojë problemet sistemike ekonomike, klasa sunduese lejon që pakënaqësia të kanalizohet në nacionalizëm dhe ksenofobi.

Edhe intelektualë të tjerë kanë shprehur shqetësime të ngjashme. Noam Chomsky ka argumentuar prej kohësh se dëshpërimi ekonomik, kur lihet i pakontrolluar, çon në fashizëm. Ai vë paralele mes klimës politike të sotme dhe ngritjes së lëvizjeve fashiste në shekullin XX, duke theksuar se pasiguria ekonomike i bën njerëzit më të prekshëm ndaj zgjidhjeve autoritare.

Historiani Timothy Snyder, autori i librit "On Tyranny", paralajmëron se demokracia është e brishtë dhe mund të gërryhet gradualisht. Ai thekson se erozioni i së vërtetës, i kombinuar me frikën e trilluar, krijon kushte që ideologjitë e ekstremit të djathtë të zënë rrënjë. Sipas Snyder-it, njohja e historisë është thelbësore për të rezistuar ndaj autoritarizmit dhe për të mos lejuar që historia të përsëritet.

Si ta luftojmë këtë zhvendosje drejt radikalizimit?

Hapi i parë për ta kundërshtuar këtë anim drejt të djathtës ekstreme është t'i kuptojmë mekanizmat e saj. Ngritja e ekstremit të djathtë nuk është një lëvizje organike e klasës punëtore; është një shpërqendrim i krijuar me kujdes për të larguar vëmendjen nga padrejtësitë e vërteta ekonomike. Nëse duam të luftojmë kundër kësaj, duhet:

- Të promovojmë edukimin mediatik për të kundërshtuar përhapjen e dezinformimit.
- Të kërkojmë politika që trajtojnë pabarazinë e pasurisë dhe të drejtat e punëtorëve.
- Të refuzojmë të përfshihemi në "luftëra kulturore" të trilluara që na ndajnë dhe na shpërqendrojnë.
- T'i mbajmë përgjegjëse korporatat e teknologjisë për nxitjen e lëvizjeve ekstremiste.
- T'i njohim dhe t'u rezistojmë përpjekjeve për të përdorur nacionalizmin si një mjet manipulimi politik, veçanërisht në rajone si Ballkani, ku ndarjet etnike historikisht janë përdorur për të arsyetuar pabarazinë.

Historia ka treguar se vështirësitë ekonomike shpesh çojnë në ekstremizëm, por nuk duhet të jetë kështu. Nëse arrijmë ta zhvendosim fokusin nga fajësimi i grupeve të margjinalizuara tek kërkimi i përgjegjësisë dhe llogaridhënia e strukturave të pushtetit, mund të rikthejmë mundësinë për një botë më të drejtë.

Подемот на екстремната десница

Фатос Груби е писател кој се занимава со активизам, новинарство и застапување на родова еднаквост и човекови права. Тој пишува за порталот *Mollekuja.mk*, каде што е фокусиран на засилување на гласот на маргинализираниите и оспорување на патријархалните норми во Северна Македонија. Неговиите текстови често обработуваат теми како што се крушењето на родови улоги, преокеанскиот фокус на женската невиност и традиционалните родови стереотипи во македонското и албанското општество.

Веќе шест месеци, Груби е активен член на граѓанската организација *Stella Network*, каде што работи на проектите насочени кон зајакнување на девојките и жените преку пристап до образование, претприемништво и општествени промени.

Неговиот активизам ја надминува рамката на професионалноста – тој редовно учествува во медиумски настани, посетува и дружи облици на јавно застапување за правата на маргинализираниите заедници, како и во борбата против мизогини, хомофобични, националистички и ксенофобични структури.

Подемот на екстремната десница

Во последните години, екстремно десничарските идеологии го преплавија светот, од САД и Европа до Латинска Америка и Азија, каде што националистичките, ксенофобичните и длабоко конзервативните движења навлегоа во мејнстрим политиката. Еден аспект што треба да се разгледа за да се разбере зошто ова се случува сега е зголемувањето на економската нееднаквост, бидејќи тоа може да придонесе за пораст на радикалните екстремно десничарски ставови, и можеби најважното прашање што треба да се постави е кој навистина има корист од оваа регресија?

Очигледно е дека живееме во време на економска нееднаквост, а истата постојано расте. Пандемијата на КОВИД-19 и војната во Украина го проширија јазот помеѓу богатата елита и масите кои се борат за опстанок. Додека милијардерите забележаа нагло зголемување на нивното богатство - Илон Маск, Џеф Безос и Бернар Арно додадоа милијарди на нивното богатство - просечниот работник се соочи со инфлација, замрзнати плати и несигурност на работните места. Оксфам, глобалната конфедерација на невладини организации фокусирани на борбата против сиромаштијата, нееднаквоста и социјалната неправда, позната по своето истражување за економската нееднаквост, во својот извештај наведува дека во текот на првите две години од пандемијата на КОВИД-19, има 573 нови милијардери. Ова значително зголемување ја нагласува економска нееднаквост, која се продлабочи со пандемијата и предизвика голем број луѓе да се најдат под прагот на сиромаштија. И сега, ако економската нееднаквост е проблем и фактор на незадоволство, зошто толку многу

економски сиромашни луѓе се вртат кон екстремно десничарски идеологии наместо кон прогресивни решенија?

Манипулација преку страв

Еден одговор лежи во начинот на кој структурите на моќ манипулираат преку страв. Кога луѓето се чувствуваат немоќни, тие бараат објаснувања—а социјалните мрежи, мејнстрим медиумите и политичарите се повеќе од подготвени да обезбедат наративи прилагодени на сопствените интереси. Наместо да се обвинуваат корпорациите и милијардерите кои продолжуваат да профитираат од кризи, се појавува феноменот познат како „жртвено јаре“ и гневот се пренасочува кон маргинализираните групи, и тоа најчесто имигрантите, ЛГБТК+ заедницата и жените кои бараат репродуктивни права. Наративот е едноставен и ефективен: „Тие ви го одземаат она што со право ви припаѓа.“ Одржувајќи го населението поделено и во конфликт едни со други, елитите ја одржуваат контролата врз моќта и богатството без да бидат предизвикани. Оваа динамика не е нова — таа се повторува низ историјата: од нацистичка Германија, која ги обвини Евреите за економските тешкотии, до американските политичари кои ги обвинуваат имигрантите за загубата на работни места, наместо да ја посочат вистинската причина — аутсорсингот што им овозможува на корпорациите да ги префрлат производствените процеси во земји со пониски трошоци за работна сила, со цел да го максимизираат профитот, оставајќи ги локалните работници невработени или заробени во несигурни работни односи со стагнирачки плати. Оваа практика не само што го проширува јазот помеѓу богатата елита и работничката класа, туку и го поттикнува јавното незадоволство, кое често се пренасочува кон маргинализираните групи, а не кон корпорациите одговорни за економските проблеми.

Борбата против жените, ЛГБТК+ заедницата и маргинализираните групи

Еден од најалармантните настани во оваа промена на десницата е укинувањето на репродуктивните права на жените и поништувањето на заштитата на ЛГБТК+ заедницата. Што го поттикнува ова уназадување?

Прво, контролата врз женските тела отсекогаш била основна алатка за одржување на патријархалните структури на моќ. Поништувањето на одлуката во Роу против Вејд во САД и заострувањето на законите за абортус во Европа и Латинска Америка не се однесуваат само на религиозните или моралните убедувања; тие се однесуваат на контрола на одредени групи луѓе. Население без телесна автономија е полесно да се покори. Ограничувањето на репродуктивните права ги држи жените економски и социјално зависни, намалувајќи ја нивната способност да ги оспорат постојните структури на моќ.

Исто така, правата на ЛГБТК+ заедницата често се напаѓаат под маската на „традиционални вредности“ — псевдоморален и штетен наратив кој им се обраќа на оние што се чувствуваат дезориентирани од брзите општествени промени. Анти-ЛГБТК+ реториката нагло се засили на платформи како X (поранешен Твитер), Телеграм и ТикТок, каде што екстремно десничарските инфлуенсери го експлоатираат народното незадоволство, нудејќи им на луѓето јасен „непријател“. Во земји како Унгарија и Полска, анти-ЛГБТК+ политики се спроведуваат како дел од стратегијата за зацврстување на националниот идентитет, при што владејачките партии се прикажуваат како чувари на христијанската цивилизација во борба против т.н. „woke-агенда“.

Улогата на социјалните мрежи во ширењето на екстремизмот

Социјалните медиуми играат клучна улога во туркањето на јавниот дискурс кон десницата. Алгоритмите дизајнирани да поттикнат ангажирање — преку кликови, споделувања, лајкови и коментари — му даваат приоритет на гневот и дезинформациите, водејќи ги корисниците по патот на радикализација. Доколку некое лице што се соочува со финансиски тешкотии почне да бара информации за безбедност на работното место, поголема е веројатноста дека ќе му бидат прикажани содржини што ги обвинуваат имигрантите или политиките за разновидност, отколку корпоративната алчност или избегнувањето на даноци. Ова не е случајност — тоа е бизнис-модел, во кој гневот генерира ангажирање, а ангажирањето носи милијарди долари од реклами на технолошки гиганти како Meta (Facebook, Instagram, WhatsApp), Google (YouTube, Search), X и TikTok. Овие компании имаат директна корист од тоа што дозволуваат манипулативна содржина на своите платформи, што ги држи корисниците поделени и во постојан конфликт.

Покрај тоа, социјалните мрежи нудат платформа каде десничарските движења се организираат на глобално ниво. Кампањите за дезинформации финансирани од луѓе со одредени политички интереси го манипулираат јавниот дискурс. Влијанието на Русија врз екстремно десничарските движења во Европа е широко документирано, бидејќи служи за дестабилизација на либералните демократии и зајакнување на авторитарните режими. Руското влијание се чувствува и во Северна Македонија, според извештајот на Советот за етика во медиумите на Македонија во 2024 година. Рускиот архимандрит Васијан Змеев кој се смета за агент со странско влијание, односно на Руската Федерација, по две години собирање на разузнавачки податоци и оперативно дејствување, беше откриен во 2023 година и протеран од Македонија.

Кој има корист од подемот на екстремната десница?

Во суштина, подемот на екстремната десница им служи на оние кои имаат најмногу да изгубат од економските реформи: милијардери, корпорации и политички елити. Сè додека луѓето се преокупирани со расправи околу

„културните војни“, кој им ги „краде работните“ места или колку родови постојат, тие не водат кон политики што го прераспределуваат богатството, ги обврзуваат индустриите да ги почитуваат прописите и правата на работниците, или бараат повисоки плати.

Да ја земеме за пример војната во Украина. Додека обичните граѓани се соочија со огромно зголемување на цените на енергијата и економска нестабилност, воените профитери, како што се производителите на оружје и нафтените компании, забележаа рекорден профит. Истата шема беше видена и за време на пандемијата, кога владите овозможиле големите корпорации да заработат милијарди под изговор дека треба да се заштити економијата, и направија малите бизниси да се затворат, а работниците ги оставиле со минимални плати.

На Балканот гледаме слична динамика. Наместо да се справуваат со сиромаштијата, корупцијата и уништувањето на животната средина, политичарите често ги поттикнуваат етничките тензии. Во Северна Македонија, националистичката реторика често се користи да се внесе раздор меѓу Македонците и Албанците. Истите владини претставници кои тврдат дека ги штитат своите луѓе од „другиот“, честопати се оние кои ги намалуваат социјалните услуги, им дозволуваат на странските компании да ги експлоатираат работниците и не успеваат да се справат со еколошките кризи. Одржувајќи ги етничките поделби во живот, тие успеваат да го разединат населението за да не се обедини против вистинските неправди — сиромаштијата, најзагадениот воздух во Европа и политичката корупција.

Ставовите на интелектуалци и мислители за подемот на екстремната десница

Словенечкиот филозоф и културен критичар Славој Жижек често предупредува на оживувањето на екстремно десничарскиот популизам како симптом на неуспесите на неолиберализмот. Според Жижек, неспособноста на левицата да понуди привлечни економски алтернативи им овозможи на реакционерните сили да интервенираат со нивните често едноставни и авторитарни одговори. Тој тврди дека капитализмот напредува преку кризи и, наместо да се справи со системските економски проблеми, владејачката класа дозволува незадоволството да се канализира во национализам и ксенофобија.

И други интелектуалци изразуваат слична загриженост. Ноам Чомски долго време тврди дека економскиот очај, кога е оставен без контрола, води кон фашизам. Тој прави паралела помеѓу денешната политичка клима и подемот на фашистичките движења во 20 век, нагласувајќи дека економската несигурност ги прави луѓето по подложни на авторитарни решенија.

Историчарот Тимоти Снајдер, автор на делото „За тиранијата“, предупредува дека демократијата е кривка и може постепено да еродира. Тој посочува дека ерозијата на вистината, во комбинација со измислениот страв, создава услови за вкоренување на екстремно десничарските идеологии. Според Снајдер,

познавањето на историјата е од суштинско значење за да се спротивставиме на авторитаризмот и да спречиме историјата да се повтори.

Како да се справиме со оваа скршнување кон радикализмот

Првиот чекор во справувањето со оваа тенденција е да се разберат нејзините механизми. Подемот на крајната десница не е органско движење на работничката класа, туку е внимателно изработено одвлекување на вниманието од вистинските економски неправди. Ако сакаме да се бориме против ова, треба:

- Да ја промовираме медиумската писменост за да се спречи ширењето на дезинформации.
- Да бараме политики кои се однесуваат на нееднаквоста на богатството и правата на работниците.
- Да не се вклучуваме во фабрикувани „културни војни“ кои нè делат и ни го одвлекуваат вниманието.
- Да се држат технолошките корпорации одговорни за поттикнување на екстремистички движења.
- Да ги препознаеме и да се спротивставиме на обидите за користење на национализмот како алатка за политичка манипулација, особено во региони како Балканот, каде што етничките поделби историски се користат за оправдување на нееднаквоста.

Историјата покажа дека економските тешкотии честопати водат до екстремизам, но тоа не треба да биде така. Доколку успееме да го пренасочиме фокусот од обвинување на маргинализираните групи кон одговорност и отчетност на структурите на моќ, можеме да ја вратиме можноста за поправеден свет.

Kush ja bën gropën tjetrit bie vetë në të

Rita Behadini është moderatore, gazetare dhe aktiviste e të drejtave të grave. Puna e saj si gazetare është e orientuar në të drejtat e grave dhe barazinë gjinore. Ajo është bashkëthemeluese e Qendrës për Mundësi të Barabarta "Mollëkuqja".

Bradley Bartell dhe Camila Munjoz ishin takuar në Amerikë nëpërmjet miqve të përbashkët dhe kishin rënë në dashuri. Dy vite më pas ishin martuar dhe po kursenin para për të blerë një shtëpi. Derisa po ktheheshin nga muaji i mjalit, një agjent i imigracionit e ndaloj Camilën në aeroport duke e tërhequr anash për bisedë.

"A je ti shtetase amerikane?", e pyet agjenti. Ajo i përgjigjet, jo nuk është shtetase amerikane, është nga Peru-ja, por ka ndjekur të gjitha hapat ligjor gjatë martesës, dhe një ditë shpreson të marrë shtetësinë amerikane. Arsyeja se përse ajo është ndaluar është qeverisja e presidentit Trump, të cilin vetë burri i Camilës, Bradley e ka votuar pak javë më parë, duke përkrahur politikën e tij për "imigrantët kriminel ilegal". Thonë, kush ja bën gropën tjetrit, bie vetë në të. Ndodh kështu me shumë njerëz të cilët përkrahin diçka, pa pasur parasysh se dëmtojnë tjetrin, derisa ju kthehet si bumerang vetë atyre.

Lexova diku që Republikanët të cilët haptas votojnë ligjet kundër abortit në Amerikë, i dërgojnë familjarët e tyre të abortojnë në shtete ku aborti është legal. Pra, një hipokrizi e pafund që shtyp vetëm më të dobëtin, shtyp vetëm ata që nuk kanë mundësi financiare, as kushte për edukim dhe arsimim, as jetë të dinjitetshme brenda një shteti.

Për t'u kthyer në nivel lokal, gjatë kohës së pandemisë së Covid-19, në Maqedoninë e Veriut kishim protesta nga qytetarë të cilët refuzonin të vaksinoheshin sepse nuk besonin në virusin apo në sistemin shtetëror. Pikërisht këta qytetarë duke dashur të mbrojnë veten, vinin në rrezik qindra qytetarë të tjerë të cilët edhe humbën jetën si pasojë e virusit. Përfundimi, sipas tyre: përderisa nuk të prek ty personalisht, flaka le t'i shkojë botës. Është kjo teoria në bazë të së cilës funksionojnë ata që sot pretendojnë se janë "pro familje", dhe po mbrojnë shoqërinë nga "degjenerimi". Janë po të njëjtët këta që protestuan kundër ligjit për barazi gjinore, bashkë me kishën. Tentativat për t'u hequr fjala "gjini" nëpër ligje dhe dokumente zyrtare filluan

sapo u ndërrua Qeveria, gjë që tregon që këta njerëz tashmë janë edhe pjesë e institucioneve. Nëse për ta liria dhe të drejtat e njerëzve janë "degjenerim", kjo do t'i kushtojë shumë popullit që mezi arriti të sigurojë disa nga liritë dhe të drejtat bazë njerëzore.

Është shumë e lehtë për të kuptuar se kur shteti fillon të punojë kundër popullit, qoftë tërthorazi, ose më direkt ashtu si Trumpi vendosi të bëjë politikat e tij këtë herë. Ka një simptomë shumë të qartë që alarmon në këtë: tentativat për ndryshimin e ligjeve për lirinë riprodiktive të grave. Ajo që nis me ndryshimin e termit "gjini", nuk përfundon kurrë aty. Vazhdon te aborti, te krijimi i familjes me metodat artificiale, te pranimi i "vetëm një lloj tipi të familjes". Në një shoqëri që është goxha patriarkale, të luash kartën e konservatorit dhe tradicionales, të sjell jo veç vota, por edhe duartrokitje. Andaj shumë parti politike shqiptare në zgjedhjet e majit të vitit 2024, shtyllë të parë në funksionimin e tyre e kishin "familjen tradicionale". Politikat përjashtuese, për ndonjë arsye, dinë të jenë më të pranueshme për popullin se politikat inkluzive. Andaj dhe fjalët "diversitet", "inkluzivitet" e të ngjajshme i frikësojnë qaq shumë Republikanët në Amerikë.

Nga ana tjetër, historia na ka treguar fort mirë dhe qartë se çfarë sjellin politikat përjashtuese: vetëm luftë dhe kaos, kurrë paqe. Në disa momente në kohë të qenurit neutral është e rrezikshme, sepse gjithmonë ekziston vetëm një e vërtetë dhe një gjë e duhur për t'u bërë. Nuk mund te neutralizohet realiteti dhe vuajtjet e njerëzve që ngelin jashtë kallëpeve të më të fortëve. Njëjtë si për Bradleyn dhe Camillën, pasojat e kësaj do t'i shohin shumë shpejtë vetë ata që kanë votuar qeveri të tilla.

Maqedonia e Veriut ka bërë goxha progres në avancimin e të drejtave të grave dhe të drejtave të njeriut. Këto të drejta nuk janë dhe nuk duhet të jenë të negociueshme. Lëvizjet anti-gjinore janë lëvizje të rrezikshme për rininë që vetëm se po largohet nga Maqedonia e Veriut. Të rinjtë, por edhe qytetarët e tjerë do të gjejnë mënyrën për të jetuar të lirë. Pasojat e lëvizjeve të tilla do t'i pësojnë si bumerang vetë pjesëtarët e këtyre lëvizjeve, që ditën shiten ëngjëj, e natën financohen nga burime të dyshimta. Rregulli dihet, kush ja bën gropën tjetrit, bie vetë në të.

Rita Behadini

Кој на друг му копа јама, самиот паѓа во неа

Риџа Бехадини е модераторка, новинарка и активистка за правата на женише. Нејзината новинарска работа е посветена на прашања поврзани со родова еднаквост и унапредување на правата на женише. Таа е коосновачка на Центарот за еднакви можности „Бубамара“.

Бредли Бартел и Камила Муњоз се запознале во Америка преку заеднички пријатели и се вљубиле. Две години подоцна се венчале и почнале да штедат пари за да купат куќа. Додека се враќале од медениот месец, еден имиграциски агент ја запрел Камила на аеродромот и ја повлекол настрана за разговор.

„Дали си американска државјанка?“, ја прашал агентот. Таа му одговорила дека не е, дека потекнува од Перу, но дека ги следела сите законски процедури по стапувањето во брак и се надева дека еден ден ќе добие американско државјанство. Причината поради која е задржана се должи на политиките на претседателот Трамп, на кого пред само неколку недели му го дал гласот сопругот на Камила, Бредли, поддржувајќи ги неговите ставови за „криминални илегални имигранти“. Велат: кој на друг му копа јама, самиот паѓа во неа. Така им се случува на многумина кои поддржуваат нешто, без да размислат дека можат да му наштетат на некој друг, сè додека тоа не им се врати како бумеранг.

Еднаш прочитав дека републиканците, кои отворено гласаат за закони против абортусот во Америка, ги испраќаат своите блиски на абортус во држави каде што тоа е легално. Ете ви лицемерие без крај, што секогаш го притиска најслабиот, оние кои немаат финансиски можности, немаат пристап до образование и достоинствен живот во рамките на државата.

На домашно ниво пак, за време на пандемијата со Ковид-19 во Северна Македонија имавме протести од граѓани кои одбиваа да се вакцинираат, бидејќи не веруваа ниту во постоењето на вирусот, ниту во државниот систем. Токму тие граѓани, во обид да се „заштитат“ себеси, ги ставаа во ризик стотици други, од кои многумина го загубија животот како последица од вирусот. Заклучокот, според нив: „се додека не ме засега лично, нека изгори целиот свет“. Тоа е, всушност, теоријата според која функционираат токму оние што денес се претставуваат како „про семејство“ и тврдат дека го бранат општеството од „дегенерација“. Истите тие протестираа и против Законот за родова еднаквост, рамо до рамо со црквата. Обидите за бришење на зборот „род“ од законите и официјалните документи започнаа веднаш по промената на власта, што покажува дека тие луѓе сега веќе се дел и од институциите. Ако за нив слободата

и човековите права се „дегенерација“, тогаш цел еден народ, што со мака се избори за дел од основните слободи и права, ќе плати скапа цена.

Многу е лесно да се забележи кога државата почна да делува против својот народ, било индиректно, или отворено, како што Трамп реши да ги спроведува своите политики. Постојат јасни знаци што алармираат: обидите за промени на законите што се однесуваат на репродуктивната слобода на жените. Она што почнува со бришење на терминот „род“, никогаш не застанува тука. Продолжува со ограничување на правото на абортус, со оневозможување на создавање семејство преку асистирани репродуктивни технологии, со промовирање на идејата за „само еден тип семејство“. Во едно општество коешто и онака е длабоко патријархално, играњето на картата на конзервативизам и традиција носи не само гласови, туку и аплаузи.

Затоа, многу албански политички партии на изборите во мај 2024 година го поставија „традиционалното семејство“ како прв столб на нивното дејствување. Исклучувачките политики, од некоја причина, секогаш им се поприфатливи на граѓаните отколку инклузивните. Затоа зборовите како „диверзитет“, „инклузивност“ и слични, толку многу ги плашат Републиканците во Америка.

Од друга страна, историјата многу јасно ни покажала што носат исклучувачките политики: само војна и хаос, никогаш мир. Во одредени моменти од времето, неутралноста станува опасна, бидејќи секогаш постои само една вистина и само една исправна работа што треба да се направи. Не може да се неутрализира реалноста и страдањата на луѓето кои остануваат надвор од калапите на најмоќните. Истото важи и за Бредли и Камила, последиците од ваквите политики многу бргу ќе ги почувствуваат токму оние што гласале за вакви влади.

Северна Македонија постигна значителен напредок во унапредувањето на правата на жените и човековите права. Овие права не се, и не смеат да бидат, предмет на преговарање. Анти-родовите движења се опасност за младите, кои и онака сè повеќе ја напуштаат Северна Македонија. Младите, но и останатите граѓани, ќе најдат начин да живеат слободно. Последиците од ваквите движења ќе им се вратат како бумеранг токму на нивните поддржувачи, тие што дење се продаваат за ангели, а ноќе се финансираат од сомнителни извори. Правилото е познато: кој на друг му копа јама, самиот паѓа во неа.

Рита Бехадини

Мултикултурализмот под удар на десниот популизам

Интервју со проф. д-р Ана Чуљеска

1. Како го дефинирате мултикултурализмот и што претставува во контекст на денешните општествени и политички текови?

Мултикултурализмот е социјален, општествен факт. Во светот не постојат етнички хомогени или инкултурно истоветни општества. Сите општества се мултикултурни, но, сите држави не такви. Некои од државите го признаваат тој факт за општествената мултикултуралност, и ги адаптираат своите политички системи во согласност со таа културна раличност, додека други држави, го негираат; па индуцираат присилна културна хомогенизација на културите, а со тоа и асимилација на помалите култури во доминантната култура. Северна Македонија не е за среќа таква држава, туку во рамките на својот политички систем и нормативно, и институционално применува модел на либерална мултикултурна акомодација, низ низа уставни решенија кои произлегуваат од Охридскиот Рамковен Договор од 2001.

2. Стратегија за зајакнување на социјалната кохезија ИЛИ користење на неговата комплексност за да создавање поделби, но и манипулирање на јавното мислење за остварување на целите на десните популисти, политичари?

Прашањето на мултикултурализмот, за општества на длабоки разлики е особено важно, прво од аспект на безбедноста; второ од аспект на субстантивна и инклузивна либерална демократија. Ова особено важи за Северна Македонија, имајќи го предвид конфликтот во 2001, чие решавање со ОРД успешно ги заокружи претходните два проблеми. Но, сепак, ова се оствари на ниво на политички систем, преку споделување на моќта (power shering) низ сите нивоа

на власт : хоризонтално и вертикално; како и низ етаблирање на принципот за диференцијално граѓанство и пост – националната формулација на истото преку Преспанскиот договор; и секако низ принципите за гарантирано претставување на различните културни идентитети , групно специфичните права, редуktivното вето – бадентерово мнозинство. Имено, социјалната кохезија подразбира едно сосема друго ниво на меѓусебна социјална адаптација меѓу културите што делат ист простор, а тоа се остварува низ политики на интеркултурализам. Интеркултурализмот, затоа треба да добие свој рефлекс како додадена вредност кон нашиот модел на мултултурна акомодација; не да го замени, туку да овозможи поголема социјална кохезија.

За ова се потребни многу одговорни поотички елити, кои ќе треба да ги напуштат етнокорпоративните политички апели.

За жал десниот популизам (насекаде) па и кај нас, не престанува да ја иритира јавноста и да создава тенденциозни, суперматистички и етноцентрични нарации кои ги користи во мобилизација на гласови. Тоа е крајно неодговорно, во современите околности и останува предизвик за демократијата.

3. Кој е балансот меѓу заштитата на културната различност на посебните идентитети и одржувањето на отворено и инклузивно општество за сите?

Балснсот е секогаш врзан за човековите права и слободи. Тие имено се основниот фундамент врз кој што може да постои оджлив инклузивен и мултикутурен сетинг. Секој исчекор кој би ги предизвикал човековите права и слободи, е закана за одржливоста на демократските општества

4. Според вас, како се менуваат ставовите на младите генерации во однос на мултикултурализмот и десниот популизам? Дали младите се поотворени во поглед на овие прашања?

Ми се чини дека младите денес се соочени со една силна етноцентрична пропаганда, која е во спротивност со социјалната реланост за културната различност. На друго ниво, младите како никогаш до сега не биле во тек со глобалните состојби; ним им се достапни сите информации за светот во неговата потполност и различност; и имајќи ги предвид овие две позиции сметам дека се наоѓаат во состојба на амбиваленција, во врска со овие прашања. Не им е лесно.

5. Дали мултикултурализмот може да осигура економски и социјален просперитет во општества со различни културни позадини?

Услов за економско социјален просперитет е демократијата и нејзината резилиентност и отпор од автокрстски и популистички тенденции. И ако го

земеме во предвид фактот дека услов за демократски развој е и одржлив политички систем кој има капацитет да акомодира длабоки разлики низ своите институции тогаш со сигурност можеме да ја повлечеме паралелата поставена погоре во прашањето. Одговорот е ДА.

6. Како мултикултурализмот може да одговори на новите геополитички и економски предизвици, глобализација и климатски миграции и ШТО ПОНАТАМУ?

Мултикултурализмот, е само едно од решенијата во ситемот на повеќеслојни одговори на глобалните предизвици. Мултилатерализмот е другото решение.

За нас што живееме во Европа, решенијата се поврзани со стабилен регионализам, асоцирање со ЕУ и во силна политичка заедница со современите и отпорни демократии и трансатлантизмот (НАТО).

Ова би рекла е базичен минимум за опстанок во околности на глобален и засилен динаминам.

Интервју со Мариглен Демири

1. Постои дебата околу прашањето дали популизмот во својата суштина е идеологија или стратегија (можеби начин на комуникација) за мобилизирање на широка поддршка. Како треба соодветно да ја интерпретираме природата на популизмот во контекст на десните радикални движења? Дали прецизното дефинирање и врамувањето на популизмот или како идеологија или како стратегија го пишува одговорот за градење на отпор кон неговиот подем?

Земајќи предвид дека популизмот, методолошки е насочен кон креирање на супстанцијалната релација во политичката арена, онаа на „Ние“ и „Тие“, односно јадрото во кое припаѓаме ние во каква било политичка или културна смисла, и тие, со кои нè одделува бездна, никаква премостлива карактеристика, авторите кои „јас“ ги почитувам во насока на ова прашање, Ернесто Лаклау и Шантал Муф, го дефинираат истиот како дискурс, во поширока смисла дискурзивна стратегија. Во таа насока, ние сме добрите и угнетените и некој ни го одзема тоа што нам ни припаѓа и ние сакаме да го вратиме. Од друга страна, тие се оние кои ни го одзеле она што нам ни припаѓа по дефиниција и, оттука, тие се наши непријатели. Вака некако, од прилика, изгледа таа релација. Оттука, често е поврзуван со јазикот и неговата употреба во политичката размена. Добро е познато дека јазикот претставува интересирање на филозофијата во, речиси, цел XX век, а гледаме дека сè уште е присутна неговата политичка функција и неговиот статус. Можеби во некои филозофски истражувања, политичкиот статус на јазикот во контекст на капиталистичката држава и демократија би бил посистематски истражуван. Тоа што може да се забележи од употребата на ваквиот јазик во дневната политичка комуникација е дека истиот е лишен од стерилноста и формалноста и дека има мобилизациски модус.

Она што би го поставил како прашање е следното: „дали популизмот може да создаде толку екстремна политичка клима која би довела до суспензија на политичките и институционални рамки“? (иако популизмот се јавува како некоја потреба после криза на репрезентативните институции, особено

Парламентот и есенцијално се врзува за либерал-демократскиот поредок и негови варијации). Се разбира дека не, во тој случај би стимулирал револуција – било онаа вистинската за која сонуваат социјалистите и комунистите, било онаа за која сонуваат фашистите, односно конзервативната револуција. Всушност, популизмот функционира во рамките на либералната демократија, како пристап кој се обидува низ фабули и расказни механизми да стимулира агитација и, т.н., агонизација во левиот спектар (поим кој го користи Шантал Муф, како замена за оној на антагонизмот) и антагонизам, барем во декларативна смисла кај десничарите, со цел мобилизација и проширување на влијание.

Популизмот не е само десен, го користеле и левичарски иницијативи, па дури и либерални, во нашиот контекст особено во периодот 2015-2016 година, имаше еден значаен популистички елемент, те лев, те либерален, во насока на анимација на граѓаните и гласачите.

Тој механизам во културата на протестирање во Македонија беше усвоен врз основа на искуствата во Грција и Шпанија, своевременно во периодот на финансиската криза после 2008 година. Она што може од оваа дистанца да се заклучи е дека во тој контекст на тие две држави популизмот ја одигра својата улога на создавање услови кои содржеа мирис на револуционерни визии. Меѓутоа, на крајот, исто како и судбината на самиот популизам, така и судбината на тие иницијативи заврши со спротивни ефекти од очекуваните и најавуваните ветувања.

Она што може да се заклучи од примената на популизмот во политиката во последните десетина години, е дека популизмот на некои политичари и политички иницијативи може да им овозможи своевидна популарност, меѓутоа, ветувањата на политичарите никогаш нема докрај да се реализираат. Оттука, и покрај тоа што популизмот создава некаква поларизација, во најчести примери, таа поларизација е контролирана и нема супстанцијална карактеристика која може да доведе до посакуваниот судир, било во рамките на очекувањата на левицата, било на оние на десницата.

2. Еден од параметрите за мерење на успехот на десните популисти е влијанието на нивните политики врз останатите партии. Премногу често, нивното поведение ја преминува границата кон: национализам, расизам, иредентизам, исламофобија. Зошто тогаш овие идеи се прифаќаат како: нормални, вообичаени и легитимни од страна на останатите партии, институциите и електоратот, наместо да бидат осудени и елиминирани?

Десните популисти не би ја пропуштиле шансата да поентираат играјќи на картата на национализмот, расизмот и каква било фобија, во зависност од контекстот и географската локација од каде се лансираат тие идеи. Таков пристап имаше партијата која во овој момент е на власт во нашата држава, особено на последните избори и слоганот: „Македонија повторно твоја“ – реченица која како и да ја читаме, ги носи во себе обележјата кои претходно беа нафрлени: оние кои се угнетени и на кои им е скратено нешто што им припаѓа по дефиниција и, од друга страна, оние кои им го кратат тоа, односно им го одземаат. Се разбира дека почетната интонација нема многу националистички елементи. Меѓутоа, кога подлабоко ќе навлеземе и ќе ја разгледаме кампањата, минатото на таа партија, идеите со кои располагаат, национализмот не е заобиколив.

Прашањето што следува е доста значајно во однос на политичката анализа на општествената и економската состојба во која се пласираат таквите идеи. Зошто покрај современи форми на едукација и интелектуална еманципација, национализмот, расизмот и различните фобии не се забележуваат како негативни појави кои со нивното практикување може да доведат до дисхармонија на општественото живеење и нарушување на било чија слобода во општеството (?).

Има два елемента на кои ќе реферирам во продолжение. Првиот е економскиот елемент кој го сметам како фундаментален во однос на развивањето на културата на човекот во општеството. Во последните десетина години се протега поимот на поствистина, како дел од политичкиот репертоар на поими. Истиот се поврзува со политичка комуникација, како дел од стратешките точки врз кои се изведува политичката битка за победа на една, односно на друга страна. Поствистина означува состојба во која емоциите и личните верувања имаат поголема тежина од фактите во формирањето на јавното мислење. Таа често е поврзана со: манипулации, дезинформации и игнорирање на објективната вистина.

Меѓутоа, дали само комуникацијата која темелно се однесува на политичките релации ги опфаќа овие елементи или, можеби, поширокиот општествено-економски модел на живеење? Сметам дека моментот на поствистина е присутен и во економскиот контекст на човековото живеење, хиперпродукцијата и конзумеризмот, постојаната човекова потрага по моменти на задоволство и радост, од една страна, и од друга страна, тоа што ја поттикнува кризата на човекот во општеството, постојаното бомбардирање со понуди за подобар живот (само доколку го купите тој и тој производ, или само доколку патувате некаде во некое егзотично место, или доколку остварите некоја авантура) се разбира, во строго контролирани околности, затоа што, сепак, на крајот, ќе треба да се вратите на работа и да работите за вашиот експлоататор. Што правиме со дезинформациите и лажните вести за различните (без разлика дали се лажни или вистинити) намалувања на цените на облеката и на многу други непотребни нешта. Дали тие не ја изместуваат нашата фантазија за тоа што значи да се биде задоволен? Јас сметам дека апсолутно да. Консуматорот кој не може да процени кога не треба да купи производ кој ќе му стане вишок, сметам дека не може да ја процени и опасноста од национализмот и расизмот, особено во контекст на избори. Истиот тој човек не само што изразува незадоволство во тој консумативен однос во својот живот, исто така изразува незадоволство како работник-експлоатиран, кој не е во состојба и сопствената експлоатација политички да ја манифестира. За тој човек (работник) изборите секогаш се проследени со емотивна и психичка состојба која вклучува многу незадоволство и гнев. Овие состојби лесно се манифестираат против веќе создадените непријатели од страна на популистите, како своевидна хегемонистичка реторика и култура.

Вториот елемент е образовниот елемент кој, исто така, е занемарен, или половично третиран. Без да навлегувам во некакви спецификации, образованието, исто како претходно споменатиот случај, се гледа изолирано од многу

тангенти и точки на слевање на факторизирано влијание. Во таа насока, не само просветителскиот мит и хипотеза за развиток на човековиот ум преку образованието, туку и релацијата за развитокот на човековиот ум и моралната супериорност, јас ги земам со малку поголема задршка.

Зошто го зборувам ова? Бидејќи покрај тоа што знаењето во својата срцевина ја содржи супстанцијата на демократијата, која значи пристап на секого и до секого, реалитетот укажува на тоа дека денес поседуваме многу знаења кои немаат супстанцијална животна функција за нас или за општеството во кое живееме. Постојат и многу знаења за кои голем дел од граѓаните не ни слушнале, а кои се од супстанцијална важност. Има примери во кои дипломирани личности, имаат „цицибански“ познавања од Втората светска војна (знаат само дека се случило нешто таму и дека се нарекува Втора светска војна), меѓутоа имаат проширени познавања за модните детали на инфлуенсерите од Дубаи. Истите тие луѓе, никаде на доминантните медиумски, или какви и да се други платформи, не се соочуваат со проблематизирањето на главните врски на проблемот, како: капитализмот, национализмот, расизмот, шовинизмот, климатската криза, итн. Всушност, сите тие се држат што е можно подалеку од било какво критичко разгледување на овие општествени појави. Така, формалното образование нема широк простор за влијание, а неформалното е сеприсутно, дури и во просториите во кои се изведува формалното образование, во училиштата. За време на часовите и предавањата,

дел од учениците/студентите гледаат „рилови“ на луѓе кои никогаш не ги ни запознале, ниту, пак, споделуваат слични навики и вредности.

Така, економијата и образованието се преплетуваат, низ постојана потрага за инстант задоволство, стимулирајќи некоја ненаситност за задоволства, кои на крајот завршуваат со непомирлива економска и информатичка сатисфакција, која патот го наоѓа во политиката. Во последните децении, во политиката, за жал, одговори има само десницата, онакви инстант, на какви што сме навикнати сите.

3. Постојат неколку организации тука кај нас, кои имаат голем број следбеници на социјалните мрежи, кои функционираат без да се наведат: финансиерите, поддржувачите, членовите, а кои делуваат како фасада на десните популистички движења кон граѓаните кои не се организирани во политичка партија. Овие организации навидум како стихично создадени движења, всушност се длабоко поврзани со партиите. Нивната цел е да создадат општествени врски со оние граѓани кои партиите не можат директно да ги регрутираат како членови или симпатизери. Дали е ова формула за успех за мобилизирање на масовна поддршка?

После појавата на, т.н., лев популизам во современата политичка сцена, се јавува десниот популизам, на кој му требаше време да ја пренасочи енергијата и аргументите во насока на нејзините цели, наместо работниците и сиромашните, да ги афирмира во својот светоглед национално освестените граѓани. Тоа во Западна Европа беше доста актуелно, особено во земјите од ЕУ, како: Франција, Германија, Италија, Белгија, Холандија, Полска, Унгарија, итн. Популизмот функционираше на дневнополитичко ниво, како политички партии кои апелираа за освестување, каде на крајот, сепак сè би завршило со избори, во кои „национално/расно освестените ќе треба да гласаат против својот угнетувач“.

Тоа што загрижува повеќе во овој случај е појавата на крајната десница. Тука не станува збор за една организација, или еден човек, иако истите ги има во политичките партии од десниот спектар, во некои држави тие се и новоформирани партии кои ги надминуваат контурите на традиционалната европска десница, во други тие се инкорпорирани во десни партии, а во некои трети држави и контексти тоа се партии кои отсекогаш го имале тој неофашистички сентимент, како примерот со Лепен во Франција.

Појавата на крајната десница во организирана форма се случува паралелно со активноста на десните популисти во Европа и САД. И кај нас, ваквите организации во последните две години го засилуваат своето влијание и секако дека се поврзани со партиите од десниот блок, особено со најголемата партија. Овие организации промовираат национализам, некои и верски фундаментализам. Генерално, тие се радикални националисти со традиционалистичка културолошка политика и конзервативни економски ставови – прокапитализам, често промовирајќи дерегулација. Не сум сигурен

колку овие организации дејствуваат популистички, особено сега откако десна партија е на чело на државата, меѓутоа нивната дејност е насочена кон помладата популација, особено средношколците и студентите. Тоа што е нивна маркетинг стратегија е фактот што нивните профили по социјалните мрежи функционираат и како текстилни тезги во кои продаваат облека со национални симболи, често и со ликови кои се канонизирани особено од страна на десницата кај нас, имаат фетиш за военото искуство, може да забележите фотографии со маскирна униформа и со пластични автоматски пушки и, секако, на крај прошируваат, т.н., патриотски приказни. Една од организациите постојано се фали со тоа дека донира средства кај социјално закрепостени граѓани, особено поединци учесници во војната во 2001 година, донира средства, исто така, и на помали спортски клубови кои, главно, (не) функционираат во градови во кои етничките Македонци се малцинство, главно Западна Македонија. Со тоа, тие овозможуваат инфраструктура и платформа за навивачките групи, за кои знаеме дека, генерално, се магнет за радикален национализам и неофашизам. Така, овие групи кои, навидум, претставуваат само онлајн тезга за продажба на кинески маици со националистички принтови, имаат поширока социјална и општествена функција, особено во однос на развивање на национализмот и создавање на дух кој во однос на политичките собитија стимулира потенцијал за популизам.

4. Левицата нема одговор на политиките на десните популисти, барем не онаков каков што е потребен: навремен, храбар и конкретен. Како понатаму? Дали, како што многумина сметаат, е етички да се преземат: стратегиите, тактиките и алатките на десните популисти, но во обратна насока?

Не само левицата, генерално, општеството не е во состојба да ја препознае опасноста од десниот популизам и, генерално, десните политики како прв чекор, а потем да се справува со крајната десница.

Ќе направам една увертира, која сметам дека е важна за одговорот на вашето прашање. Прво, левицата е широк поим, тука учествува широк спектар на нијанси. Најчесто кога се мисли на левицата, се мисли унифицирано на цел блок (од лев центар, до крајна левица) и тоа на најголемите политички партии кои, традиционално, се прифатени како леви. Генерално декларираните социјалдемократски партии влегуваат во оваа дефиниција, меѓутоа во самиот корпус на леви опции, често се отфрлаат опциите на социјализмот и на комунизмот. Ваква е поставеноста, речиси, и во сите држави кои претпочитаат либералдемократски поредок, особено државите од Западна Европа кои се членки на ЕУ. Едно од прашањата кои следуваат во вака поставен контекст е колку денешните социјалдемократски опции можат да се наречат леви опции? Многу малку. Сметам дека социјалдемократската идеја е целосно отуѓена од таа изворната.

Што ја деклинираше социјалдемократијата од својата идеолошко-политичка платформа?

Генерално, промоцијата на идејата за, т.н., капиталистички реализам, истовремено прифаќајќи го од страна на политичките протагонисти во тесна релација со капиталистите (било олигарси, било „чесни“ капиталисти). Идејата дека не може да се замисли свет во кој нема да постои капиталистички начин на производство, како своевиден имплант во процесот на создавање на идеи и концепти, идејата на социјалдемократијата завршува во таков ќорсокак – капитализам. Доколку се гледа на социјалдемократијата на ниво на улога во општествени рамки, напуштањето на сојузите и релациите со синдикатите, исфрлањето на идејата на „трудот“ и во филозофска и во политичка смисла, отфрлањето на даночните политики дури и во духот на реформистичката парадигма, промоцијата на империјализмот во брутална воена смисла (НАТО) и, т.н., „софт пауер“ пристапи во политичка, како и глобалниот капиталистички систем на финансијализација и експлоатација на цели народи и континенти, се разбира за крај и замижувањето за еколошката катастрофа која ја живееме и за која, во ниту еден момент, не се инвестира есенцијална енергија за да се спречи еколошката катастрофа што надоаѓа.

Зошто го зборувам сето ова во конотација на прашањето коешто го поставивте?

Затоа што сметам дека одговорот кон десните популисти и нацисти не може, и не смее, да биде површински, само на ниво на декларации и на ниво на либералната парадигма. Всушност, еден од проблемите на левицата (сакате социјалдемократијата) е токму гребењето на површина во име на решавањето на проблемите. Доколку се разгледа контекстот на појавата на крајната десница во Европа и во светот, ќе се види дека истата се јавува како последица на доста импотентни политички потези на цел естаблишмент (леви и десни либерали).

Тоа што може да се види, особено во последните неколку месеци, е целосното аутирање на капиталистите и на крајните десничари (неонацисти, неофашисти, радикални националисти, итн.) во едно заедничко лице. Тоа што зад Трамп на инаугурацијата стојат тројцата најбогати капиталисти во светот, еден од нив, Илон Маск, учествува во замешателства низ држави во Европа (со Мелони во Италија, ги финансира од друга страна иницијативите на германските нацисти AfD). Дотолку повеќе што глобалната политика создава нова оска на влијанија, главно на капиталистички интереси каде фашистичката идеологија наоѓа чиста логика на релација со либертаријанската економска филозофија. Оттука, не е чудно Алис Вајдел, копретседателка на AfD (партијата којашто има нацистички однос кон политиката), да каже дека Адолф Хитлер не бил нацист, туку комунист и дека единствената алтернатива за Германија освен нацистичката политика во културна смисла е либертаријанската (читај радикална капиталистичка) економска филозофија.

Сето ова покажува дека, всушност, либералдемократскиот поредок е во голема криза и е под силен удар од страна на екстремните десни позиции. Тоа значи дека концептите кои досега беа на чело на политичките платформи на либералниот светоглед, се надвор од игра. Всушност, делумно, причината за ваквиот подем на десницата во светот е токму форсирањето на тие концепти и вредности како своевидни егалитарни амблеми на либералдемократскиот

поредок. Тука влегуваат, т.н., културни војни, кои со победата на Трамп и на крајните десничари насекаде во светот ги поразуваат и ваквите идеи, влегува лицемерниот однос на инсистирање на поддршка на Украина, од една страна, и молчење или игнорирање на злосторствата и геноцидот во Газа, догматското и едностраното разбирање на поимот демократија и плурализам кој, всушност, претставува најексплоатираниот поим во последните 30 години – кој во практична смисла значи: „демократија, ама нам кога ни одговара, кога не, интервенција“. Сакам да кажам дека: Трамп, Мелони, AfD, Хавиер Милеи, итн., се последица на самиот начин на функционирање на системот кој од крајно либерални позиции, натежна на крајно десничарски позиции. Кризата која, т.н., средна класа во либералните општества ја манифестираат низ политичката призма е таа на вечното незадоволство, низ институциите и параметрите создавани од страна на либералните протагонисти. А овие, пак, постојано координирајќи си ги политиките со економската логика на профитот. На крајот, логиката на овој систем упатува дека виновниците се: малцинствата, послабите, угнетените, раселените, апатридите.

Како против сето ова? Се разбира не како „досега“. Појавата на лева опција, не онаа која ја знаевме досега, туку лева антикапиталистичка-социјалистичка опција е нужна. Само таа може да се спротивстави (како логички, така и политички) на капитализмот и сите нејзини брутално грди лица, нацизмот и фашизмот.

Развитокот на десниот популизам во европа

Јовица Јанковиќ

Популизмот е „политичка идеологија“ во која политичките партии се претставуваат како „антиелитистички“ и „антисистем“ опции, со кои предложени политики сметаат дека тие се вистинската опција и во полза на народот. Популизмот конкретно не е врзан со одредена политичка идеологија, односно може да се пронајде на сите политички спектри, како, на пример, постои: лев популизам, десен популизам, како и центристички популизам. Овој пат ќе се фокусирам на десниот популизам во Европа.

Десниот популизам во Европа го зема својот замав по светската економска криза во 2008 година, како и мигрантската криза од 2015 година, контрирајќи се на мигрантското движење и врзувајќи се со антиглобалистички ставови, со традиционални и националистички елементи, како и евроскептицизам, кои се основа на нивната програма и промоција. Ова придонесува кон нивната реторика дека битката е „ние против нив“, преку навреди и пропаганда која придонесува кон омраза и потенцијални судири. Со ова, десниот популизам се спротивставува на денешните прогресивни политики во однос на социјалните и мигрантските прашања кои се предложени од партиите кои се наоѓаат центар-лево, обвинувајќи ги како „предавнички“ или, пак, „антидржавни политики“. Притоа, предлагаат „евтина“ и недвосмислена политика врз која би ја воделе земјата, често пати потпирајќи се врз емоцијата на граѓаните наспроти разумот. Која или е двосмислена или, пак, толку општа што е невозможна за спроведување. Но, може да изгради голем моментум кој може да придонесе кон загрозување на демократијата и големи делби помеѓу гласачите во државата, преку која се постигнуваат големи политички тензии, како и создавање на политичка криза во државите. Овој вид популизам, исто така, се карактеризира со силна промоција на „суверенитет“ и „идентитет“ кој исклучиво припаѓа на групата која тие пробуваат да ја мобилизираат, односно нивните потенцијални гласачи.

Како краток, но значаен пример, ќе го земеме премиерот на Грција – Киријакос Мицотакис, од Нова демократска партија, која насекаде се закануваше и даваше ветување дека ќе го поништи Преспанскиот договор кога ќе дојде на власт. Врз основа на таа емоција, како и други политички случувања во Грција, со голем рејтинг ја зазеде позицијата која сè уште ја извршува и денес. Лесно можам да заклучам дека Мицотакис не само што не го поништи Преспанскиот договор, туку стана и тивок поддржувач на истиот, како и со одржување на билатералните односи помеѓу двете земји. За пример, накратко ќе ја земам ВМРО-ДПМНЕ, која во 2024 година, помеѓу другите ветувања, исто така држеше силен и дециден став дека се против овој Договор и моментот кога ќе дојдат на власт ќе работат на тоа да се „ревидира“ истиот, за веднаш после тоа да го признаат, да го користат уставното име предвидено со тој договор, но и со изјави во јавноста – Преспанскиот договор е нашата реалност. Преку користење на „ревидирање“ и некористење на уставното име овие две политички партии даваат општи ветувања и повторно привлекување на емоцијата на граѓаните, а притоа не даваа никакво решение за прашања кои истите ги претставуваат како проблем. Без разлика дали некој обичен гласач има било каков став во однос на: социјални, мигрантски или национални прашања, во дваесет и првиот век е потребно сите да можеме да го препознаеме овој шаблон на популисти, имајќи на ум дека секој има своја идеологија и треба да ја избере партијата која смета дека ќе го претставува неговиот/нејзиниот глас во која било власт, поради тоа што популизмот е штетен за: демократијата, стабилноста и развитокот на општеството.

Како краток пример ќе ги земеме двете политички партии: Алтернатива за Германија (АФД) и Национален собир:

АФД, односно Алтернатива за Германија, е екстремно десна политичка партија која се користи како главен пример во однос на десниот популизам или популизмот како општа појава. Основана пред изборите во 2013 година, го користи евроскептицизмот во тоа време и за малку не го достигна цензусот за учество во парламентот за 0.3% од гласовите, што претставувало голем успех во тоа време. Во текот на овие години, АФД го користи класичниот рецепт за успех во политиката, преку алатките од популизмот. Еве неколку примери:

- Се претставува теоријата дека „Ние сме со народот против елитата“ (антисистем и антиелитизам);
- Силен евроскептицизам;
- Силни реторички изјави;
- Антимигрантски ставови (во однос на тоа како да се третира тоа прашање).

Француската партија Национален собир, предводена од Марин Ле Пен, исто така е позната како популистичка партија со популистички лидер. И покрај загубите што низ годините ги претрпе, Партијата на Марин Ле Пен, после изборите во 2024 година, се покажа дека:

- антиестаблишмент реториката;
- антиглобализацијата;
- екстремниот национализам;
- силната доза на евроскептицизмот,

во комбинација со мобилизација на гласачите кои се разочарани од досегашниот систем, ја донесоа да биде главна опозициска партија, како и легитимна политичка сила во Франција, со голема можност во скоро време да ја преземе власта во Франција.

Би можел да анализирам и други популистички партии во Европа и Европската Унија, меѓутоа ќе се дојде до истиот заклучок, а тоа е дека истата формула се користи на ниво на европскиот континент, што лесно може да се препознае кај тие кои ја имаат проучувано или, пак, „проживеано“ оваа тема. Од овие причини, потребно е колективно да се препознае опасноста од десниот популизам, и како истиот може да придонесе кон нестабилни: земји, региони и континенти. Да не спомнувам како Балканот претставува плодна почва за вакви „лидеришта“, кои често пати го користат популизмот како начин да си ја задржат или зацврстат власта врз основа на празни и општи ветувања.

Круцијално е образованието, народот мора да препознава како, и на кој начин десниот популизам може да се воздигне и со која реторика ќе проба да ја оствари својата цел. Да не заборавиме, АФД едно време била со мал рејтинг и немала пратеници во Парламентот, но денес е значајна сила во националниот, но и европскиот парламент, со голем потенцијал уште да се развива. Истото важи и за Национален собир во Франција, сето тоа отпочнува со еден „вирален“ говор и останатото може да се третира како домино ефект. Важна е **борбата против лажните вести** која преовладува во прилог на популистите, без разлика дали десни или леви. Имајќи на ум дека сите живееме во современо време и имаме генерација (во која и јас спаѓам) која порасна користејќи компјутери и социјални мрежи, за на крај сите да „паднеме“ на лажна вест која денес, најверојатно, може да се состави со вештачка интелигенција во триесет секунди. Од тие причини, треба да сме: свесни, објективни и борбени кога станува збор за партија која треба да ја преземе власта во нашата земја, каков кадар има да понуди, програма и со која реторика настапува на избори – бидејќи една грешка и заблуда може да нè чинат тешки, минимум четири, до сигурни, дванаесет години лошо владеење и изгубени генерации!

Карактеристики на западната современа радикална десница

Осум држави-членки на Европската Унија (Чешка, Хрватска, Финска, Унгарија, Италија, Холандија, Словачка и Австрија) имаат партии на радикалната десница, како дел од своите влади. На Изборите за Европскиот Парламент во 2024 година, од вкупно 720 пратенички места, 220 ги обезбедија пратеници од популистичката и радикалната десница. Доналд Трамп, заедно со Републиканската партија, доби втор мандат на Претседателските избори во САД. Кандидатите на неговата партија го освоија мнозинството во Сенатот и Конгресот, со најрадикално десната платформа што ја понудиле на избори до сега. Се очекува силен резултат на радикалната десница на претстојните избори, особено на Алтернатива за Германија, во Германија (2025) и Националниот сојуз во Франција (2027).

Демократските држави на Западот се соочуваат со значителен раст на влијанието на радикалната десница кое, најверојатно, сè уште не ја достигнало својата кулминација.

Прашањата што се наметнуваат се: Што се случува во западните демократии за националистичките и регресивни политички платформи да добијат силна поддршка? Дали засилувањето на моќта на десницата е резултат на употребата на нови политички стратегии, крупна промена во општествените структури или, можеби, и двете работи истовремено? И, конечно, дали проектот на радикалната десница е остварлив и одржлив како владејачка платформа?

Се работи за една комплексна и успешна интеракција помеѓу промените на општествените структури и употребените политички стратегии. Оваа интеракција се одвива надвор од границите на досегашната политичка борба, разместувајќи ги позициите на дисјункциите на традиционалниот политички антагонизам¹. Со други зборови, успехот на радикалната десница се состои

¹ Пример – апсорпцијата на типично „левата“ дистинкција „ние против елитите“ од страна на десницата, која, на пример, националните радикално десни партии во Европа ја користат како: „ние народот наспроти бирократизираниите елити што управуваат со Унијата“, а во САД: „ние народот наспроти Длабоката држава (Вашингтонските елити)“.

во вештото користење на популистички дискурзивни стратегии. Додека, пак, проектот на радикалната десница е неодржлив затоа што се заснова на реакционерна идеологија, со внатрешни контрадикции што не можат да се разрешат во рамките на истата.

Во едно интервју од 1987 година, Маргарет Тачер ја изјави познатата реченица: „Не постои такво нешто како општество.“ Во конкретниот контекст, оваа изјава ја одразува нејзината критика кон социјалната држава, но пошироко може да се толкува како субверзивен израз на идеологијата на уништувањето на општеството.

Како и нејзината партија, Конзервативците (Tories), глобалната неолиберална десница започна процес на демонтажа на социјалната држава, што доведе до зголемување на класните разлики. Политиките на дерегулација, даночните олеснувања и финансиска либерализација, започнати од нив, а потоа преземени глобално, проследени со глобализацијата и автоматизацијата, дополнително ја ослабнаа преговарачката моќ на работниците.

Според францускиот економист Томас Пикети, кога стапката на поврат на капиталот (изразен преку: профитот, дивидендите, закупнините и каматите) расте побрзо од севкупниот економски раст (раст на БДП, степенот на продуктивност и растот на популација), реинвестираното богатство (капиталот) се акумулира побрзо од приходот, од што следи раст на нееднаквоста. Од една страна, богатите континуирано го реинвестираат својот капитал на повисоки стапки на поврат, додека платите и приходот од трудот, кои зависат од економскиот раст, растат побавно, со текот на времето ова предизвикува концентрација на богатството кај оние што веќе го поседуваат.

Начинот на кој централните банки реагираа на финансиската криза од 2008 година – преку квантитативно олеснување (QE) и монетарна експанзија, наместо поттикнување продуктивен раст во приватниот сектор – дополнително ги продлабочи класните разлики во развиените демократии.

Ова го забележува и грчкиот економист Јанис Варуфакис, и тврди дека 2008 година е моментот кога капитализмот претрпе клучна промена. Наместо да биде воден од приватен профит и пазарни сили, тој стана зависен од интервенциите на централните банки. Парите од квантитативното олеснување не завршуваат во продуктивни инвестиции, туку доведуваат до раст на цените на: акциите, недвижнините и корпоративното богатство. Со други зборови, според Варуфакис, денешниот систем, на финансиските и технолошките елити им овозможува да акумулираат богатство не преку слободниот пазар, туку преку шпекулации финансирани од централните банки.

Ослободувањето на овие економски процеси, заедно со нивните општествени последици: зголемена нееднаквост, пад на квалитетот на образованието, гентрификација, исчезнување на индустриски региони, значително придонесе за создавањето на, т.н., „поранешна работничка класа“. Поранешната работничка класа не е ништо друго туку големи групи граѓани (најчесто се концентрирани во поранешните индустриски центри на Западот) кои директно

ги живеат последиците од овие политики: губење работни места, финансиска несигурност, намалени социјални права и нееднакви шанси.

Овие групи и нивните реални проблеми станаа основа за подемот на радикалната десница, која ја искористува нивната несигурност за градење на сопствениот политички субјективитет. Употребувајќи нови стратегии, таа го продлабочува постоечкиот јаз меѓу овие незадоволни граѓани и традиционалните центристички партии, кои имаат сè помало влијание.

За опасноста од губењето (создавањето јаз) на масите за партиите на центарот, зборува и ирскиот политиколог Петер Мејер, означувајќи го како „крај на демократијата на партиите“ – процес во кој во последните 30-40 години разликите помеѓу партиите на елитите полека исчезнуваат, но јазот помеѓу елитите и масите драстично се проширува.

Покрај тоа што е социјален, овој јаз е и лингвистички, јаз во артикулацијата. Хрватскиот филозоф Борис Буден го објаснува преку политичката метафора на вернакуларни јазици, споредувајќи ја состојбата со средниот век во Европа, кога латинскиот, службен јазик на политиката и знаењето, бил во спротивност со вернакуларните (народни) јазици, исклучувајќи ги обичните луѓе (кои знаеле исклучиво вернакулари) од јавното. Денес, дискурсите на еманципацијата се артикулирани во јазикот на елитите, кои широките маси не го зборуваат. Овде се индикативни последните Претседателски избори во САД, кога Демократите беа критикувани дека зборуваат на јазик кој масите воопшто не го разбираат.

Радикалната десница, за разлика од другите политички актери, успешно ги мобилизира исклучените групи користејќи популистичка дискурзивна стратегија. Таа го користи терминот „народот“ како обединувачки симбол и гради наратив во кој елитите се прикажани како предавници. На таков начин го создава колективниот идентитет и ги поедноставува сложените теми, како: имиграцијата, глобализацијата и економската несигурност, сведувајќи ги на конфликт меѓу „вистинскиот народ“ и неговите, наводни, противници.

Антагонизмот во дискурзивната популистичка стратегија, кој според Ернесто Лаклау е клучен, кај современата радикална десница се концентрира во поделба на општеството на „ние, против нив“, прикажувајќи ја политичката борба како судир меѓу чесниот народ и корумпираните елити. Со тоа, сложените општествени и политички прашања се сведуваат на едноставен конфликт. Уште еден елемент кој според Лаклау е клучен во популизмот, а десницата го инкорпорира, е тврдењето дека легитимноста доаѓа директно од народот, додека политичките лидери се претставуваат како вистински глас на народната волја – што е јасно видливо во владеењето на Доналд Трамп.

Покрај партикуларните разлики, постојат одредени клучни карактеристики кои се препознатливи за радикалната десница на глобално ниво. Овие карактеристики ја откриваат реакционерната идеолошка свест која се заснова на неразрешливи контрадикции и политиките кои само го влошуваат проблемот што се обидуваат да го решат. Следствено, иако се чини дека радикалната

десница добива голема поддршка како резултат на популистичките дискурси, сепак нејзината политичка платформа е долгорочно неодржлива.

Радикалната десница ги користи државните механизми на контрола, истовремено ги ослабува нејзините административни и јавни капацитети

Современата радикална десница се залага за силна држава, за разлика од неолибералната од 80-тите, која промовираше минимална држава. Таа ја гледа државата како заштита од економската и културната глобализација, поддржувајќи државни интервенции во економијата, идеолошко влијание во културата и строги биополитики. Верува дека државата треба да биде независна од меѓународните договори, да ја штити домашната економија (особено ресурсната економија) и да се спротивставува на глобалистичкото културно влијание, што често се изразува преку рестриктивни политики.

Во исто време, радикалната десница делумно го задржува неолибералниот модел, особено во приватизацијата и дерегулацијата, но паралелно преминува кон: економски национализам, протекционизам и државна интервенција. Покрај ова, покажува авторитарни тенденции, користејќи централизирана власт и репресивни механизми.

Според Франсис Фукујама, државната моќ може да биде деспотска (наметнување волја со сила) или инфраструктурна (спроведување политики и јавни услуги). Радикалната десница, намалувајќи ја инфраструктурната моќ на државата, инсистира на деспотски механизми на владеење.

Антиимигрантска реторика спроти економската зависност од имиграцијата

Радикалната десница има контрадикторен однос кон имиграцијата, кој се поврзува со рестриктивното гледање на граѓанството. Од една страна, тие остро се спротивставуваат на имиграцијата, тврдејќи дека таа го загрозува: националниот идентитет, безбедноста и социјалната кохезија. Од друга страна, истовремено се залагаат за економски раст, кој во многу случаи зависи токму од имигрантската работна сила, особено во секторите, како: земјоделството, градежништвото, здравството и, генерално, производството. Дополнително, многу европски економии се соочуваат со демографски предизвици, како стареење на населението и пад на наталитетот, што создава недостиг на работна сила. Имигрантите често ги пополнуваат нископлатените, но неопходни работни места, кои локалното население не сака да ги работи. Без оваа работна сила, економскиот раст може да забави заради: недостиг на работници, зголемени трошоци за производство и намалена потрошувачка.

Контрола врз образованието и отпор кон глобалните вредности

Радикалната десница експлицитно се спротивставува на модерното образование и универзалноста на знаењето, надградувајќи ги неолибералните реформи кои го сведоа знаењето на експертиза. Оваа тенденција се изразува преку: напади врз образовните институции, приватизација и ограничување на пристапот до образование, националистички образовни политики и отпор кон прогресивни содржини². Оваа стратегија има двоен ефект, од една страна создава недоверба кон научните и академските институции, а од друга, ја зајакнува контролата врз образованието како средство за идеолошка консолидација. Намалувањето на пристапот до образование преку приватизација и зголемување на трошоците, дополнително ги маргинализира пониските социјални слоеви, додека поттикнувањето на националистички наративи создава културен отпор кон глобалните вредности.

Хоризонтален, наместо вертикален конфликт

Иако на дискурзивно ниво, радикалната десница го гради наративот – народот против елитите, на идеолошко ниво, конфликтот го сведуваат на вредносни групи (нации, религии, народи, итн.). Тангентно се допираат со: ксенофибија, расизам, шовинизам и, во крајна смисла, со релативизација на фашизмот. Верувањето дека проблемите коишто произлегуваат од нашите современи и, на сите нивоа, комплексни општества, се причинети заради нарушената хомогеност (присуството на другиот) е верување коешто долгорочно води во создавање на хоризонтален конфликт, кој, истовремено, го дифузира вниманието од реалната причина на проблемите и активно заговара насилство кон групи на луѓе.

Крај на преправањето

За разлика од неолибералните партии на центарот, кои настојуваа да ги оправдаат своите политики преку универзални вредности (на пример, воени интервенции во име на демократијата или економски договори во име на слободниот пазар), современата десница отворено настапува со експлицитни интереси, без потреба од идеолошки оправдувања. Таа се откажува од модернистичките секуларни телеологии и, наместо тоа, нејзиното дејствување како во внатрешната, така и во меѓународната политика, станува исклучиво инструментално. Ова го открива нејзиниот дефанзивен карактер и недостиг на прогресивен политички проект, што ја позиционира како реактивна сила, а не како двигател на нови општествени визии.

² Во САД, ова се манифестира преку повици за укинување на департментот за Образование и политички проекти, како Проектот 2025, кој предлага драстични промени во високообразовниот систем, вклучувајќи укинување на „левичарски“ факултети и институции. Во Европа, десничарските популистички партии настојуваат да ги национализираат образовните програми, нагласувајќи ја „заштитата“ од глобалистички и прогресивни вредности, како што е отпорот кон европските образовни стандарди или родовите студии.

Појавата на радикалната десница е резултат на пошироки општествени промени што доведоа до масовно незадоволство од политичките системи, нивните претставници и дискурсите што ги користат. Во отсуство на силна секуларна и прогресивна артикулација, радикалната десница, преку популистички стратегии, успева да ги мобилизира овие незадоволни граѓани во сопствени политички проекти.

Сепак, овие проекти се долгорочно неодржливи бидејќи се базираат врз внатрешни контрадикции. Наместо да нудат вистинска алтернатива, тие предлагаат решенија што ги репродуцираат причините за кризата. Дополнителниот ефект од современата десница е фокусирањето на репресивни мерки против екстерналиите на системот, како што се: депортации, санкции и изолација.

Клучното прашање е дали западните демократии имаат капацитет да ја неутрализираат радикалната десница, имајќи предвид дека нејзините политики немаат потенцијал за трајно решавање на проблемите со кои се соочува мнозинството граѓани.

Појава на популизмот

Кристијан Димовски е дипломиран политиколог на Правниот факултет „Јустинијан Први“ - Скопје. Неговата академско истражување се фокусира на создавање на национални идентитети, и анализирање идентитетски политики. Има искуство како практикант во Парламентарниот Институт на Собранието, моментално го изработува неговото магистерски труд насловен - „Конструктивистички перцепции за националните идентитети во меѓународните односи – како идентитетските политики ги обликуваат внатрешните и надворешните политики“

I Вовед и зачетоци на популизмот

Појавата на популизмот не е нов феномен. Од најраните почетоци на западната демократија, може да се забележат појави коишто, од денешна перспектива, би се карактеризирале како популистички или протопопулистички. Античкиот атински филозоф Сократ, еден од клучните основоположници на западната филозофија, бил осуден на смрт на демократски начин, токму од страна на граѓаните на Атина, кои, под влијание на популистичка реторика, донеле одлука да го осудат на смрт заради тоа што верувале дека Сократ го „загрозувал моралот на младите во Атина“.

Имајќи го ова предвид и не зачудува фактот што голем дел од античките грчки филозофи не верувале дека демократијата е добар систем на владеење. Демократијата во овој период претставувала должност секој државјанин (што значи жените и робовите биле исклучени) да учествува во носењето одлуки за градот (полисот). Критиката доаѓала заради тоа што „толпата“ не поседувала знаење што, всушност, е добро владеење и што е добро за полисот и демосот. Воедно, античките филозофи ја критикувале „толпата“ и заради честото подлегнување на влијание од демагози, односно харизматични лидери, коишто, со нивните ораторски вештини, умееле да манипулираат со неа за да остварат нивни лични интереси.

За разлика од современите демократии, во античките демократии на хеленските град-држави, гласот на „демосот“ бил над сè, не постоел закон или устав што би можел да го ограничи гласот на мнозинството. Античкиот модел бил директен, односно секој слободен маж имал должност да гласа за одлуките на градот. Во

современите демократии, репрезентативниот модел е доминантен, директното учество на граѓаните се задржува за референдумски прашања.

Со репрезентативниот модел граѓаните избираат претставници коишто би требало да ги застапуваат нивните интереси. Репрезентативниот модел им овозможува и на претставниците на граѓаните да дебатираат и дискутираат за проблемите за кои имаат различни гледишта и да постигнат консензус за нивно решавање преку спогодување. Иако репрезентативната демократија им дава можност на гласачите да изберат претставници на нивните интереси во претставничкото тело, таа подлежи на проблемот со популистичка реторика, особено имајќи предвид дека сега се избираат лидери коишто ги претставуваат интересите на граѓанинот и дека таа подлежи на дополнителна опасност од, т.н., „тиранија на мнозинството“.

II Популизмот како „тиранија на мнозинството“

„Тиранија на мнозинството“ е состојба во која волјата на мнозинството е доминанта и апсолутна, на начин што е несправеден и репресивен кон малцинските интереси и малцинските гледишта. Помеѓу првите теоретичари коишто ја согледуваат оваа проблематика е Французинот Алексис де Токвил.

Во неговите дела, Токвил вели дека неконтролираното владеење на мнозинството може да стане подеднакво опресивно како и во секоја авторитарна монархија, доведувајќи до едена мека форма на тиранија при што малцинствата ги предаваат нивните права и слободи во согласност со волјата на мнозинството.¹

Токвил укажува на тоа дека во демократските системи, неконтролираното владеење на мнозинството може да стане подеднакво репресивно како и во било кој недемократски, авторитарен систем. Односно, волјата на мнозинството може да доведе до една форма на тиранија, кога малцинствата коишто не припаѓаат во мнозинската група се соочуваат со притисок и ограничување нивните права да се во согласност со волјата на мнозинството. Оваа репресивност не се однесува само на етнички или религиски малцинства, туку и на индивидуи коишто имаат согледувања за општеството различни од мнозинската толпа.

Репресивноста во состојба на „тиранија на мнозинството“ доаѓа од фактот што волјата на мнозинството е апсолутна и доминанта, и таа се спроведува дури и кога истата е спротивна на општото добро и самата демократија. Воедно, Токвил смета дека „тиранијата на мнозинството“ создава антагонизам и реваншизам помеѓу различните групи од електоратот, и дека ниту едно мнозинство не може да ги отслика различните гледишта на индивидуите ако се изразени во толпа.

Токвил верувал дека на демократиите им се потребни силни институции, демократска култура и систем на **checks and balances** за да се спречи мнозинството да стане опресивно и да се води грижа за малцинските интереси

¹ Tocqueville, Alexis de. Democracy in America. 1899, pp. 73-94.

и гледишта. Делата на Токвил служат како прирачник за тоа како современите демократиите да не подлегнуваат на популистички притисоци. Популистите често тврдат дека механизмите со кои се штитат малцинските интереси се спротивни на „народната волја“ и се дел од корумпираниот систем. Затоа, преку популистичката реторика постои и опасност популистичките лидери да ги еродираат институционалните мерки коишто заштитуваат од тиранија на мнозинството.

III Дефинирање на популизмот?

Во академскиот дискурс, популизмот како појава нема општоприфатена дефиниција. Сепак, позната е една изрека дека популизмот тешко се дефинира, но лесно се препознава. Ако во време на Римската Република, популистичка реторика значела ветување на жито или злато, за да се добие поддршка во сенатот, денеска таа има различен карактер. Популистичката реторика еволуира заедно со општествените проблеми. Заедничка карактеристика за популистичките движења е создавање на наратив дека интересите на „народот“ се спротивни од тие на политичките елити и естаблишментот.

Во суштина, ова значи дека популистичките движења се спротивставени, постојното **статус кво** во една држава. Популизмот што произлегува од десницата, има низа специфични карактеристики, како: длабока недоверба кон институциите, прикажувајќи ги како корумпирани, нефункционални или контролирани од елитите што работат против „вистинскиот народ“; создавање националистичка реторика, што ја нагласува важноста на заштитата на националниот идентитет и традицијата од надворешни влијанија или од мигрантски бранови; кај европските популисти често постои и скептицизам кон Европската Унија, прикажувајќи ја како закана за националниот суверенитет.

IV Десниот популизам во македонското општество

Македонското општество не е имуно на десничарската популистичка реторика, особено ако се земат предвид факторите, како што се: ниската доверба во институциите, перцепцијата за корумпираност на судството и органите на власта, како и континуираното присуство на националистички наративи во јавниот дискурс.

На првите парламентарни избори во 1990 година, дел од десничарските политички партии во своите програми активно го промовираат концептот за „Обединета Македонија“, со што Македонија би барала територијални или финансиски концесии од Бугарија и Грција. Оваа концепција, всушност, е форма на националистичка и популистичка реторика наменета за мобилизирање на гласачите преку повикување на емоционалната поврзаност на оваа тема кај дел од електоратот. Дополнително, во годините кон независноста на Македонија, десничарските партии повторно употребуваат популистичка реторика на

антиестаблишмент, со што југословенските институции ги напаѓаат како антимакедонски.

Иако идејата за „Обединета Македонија“ е отфрлена од мнозинството на електоратот, нејзиното влијание врз десницата не се губи. Напротив, овој наратив повторно добива на значење и се реинтерпретира во различни политички контексти, особено за време на спорот за името меѓу Македонија и Грција.

Во 1995 година, Македонија и Грција склучуваат временна спогодба, со што, меѓу другото, Македонија се согласува да го промени знамето на државата и да не го употребува симболот: „Сонцето од Вергина“. Промената на знамето е еден извор на десен популизам што и во денешницата се употребува за националистичка реторика, особено во контекст на асоцирањето на билатерални спогодби со „предавство на народната волја“.

Особено зајакнување на десна популистичка реторика во однос на спорот за името, може да се забележи во текот и по спроведувањето на политиките на антиквизација. Политиките на антиквизација, коишто беа спроведувани интензивно и на авторитарен начин низ државата од периодот 2008-2017 година, сè повеќе се поспецифичен извор на популистичка реторика бидејќи таа е создадена од политичките елити и е дифузирана низ населението преку присилната моќ на државата.

Реториката на антиквизација го фрагментира македонското население и го дели во кампови на луѓе коишто ги прифаќаат и одбиваат наративите на антиквизација. Концептот на антиквизацијата е извор на популизам бидејќи го претставува спорот со името во домашната политика како битка помеѓу „предавници“ и „патриоти“ и го пренасочува од прашање на политика (policy) во идентитетско прашање. Односно, популистички струи во десницата го користат овој спор како средство за мобилизација, претставувајќи го како егзистенцијално прашање за македонската држава. Всушност, примарната цел е мобилизација за поголема политичка поддршка од електоратот².

Популистичкиот елемент ја таргетира емотивната приврзаност со историјата кај кампот на луѓе коишто го поврзуваат нивниот идентитет со античката македонска историја. Имено, во овој контекст, популизмот служи како реторика за мистифицирање и идеализирање на вештачки создадените наративи за минатото, но тоа е спроведено на начин со прикажување на сегменти, а не и целосната слика од историјата, сè со цел да се создаде наратив, кој иако не е реална претстава за историјата, ги зајакнува националистичките елементи и креира тло за политичка поддршка во десницата.

При создавање на политиките на антиквизација, се исклучува да се прикажат селективни елементи. Еден таков пример се сексуалната преференција на Александар Велики, за кого има докази дека учествувал во истополови односи, што во античкиот свет не било невообичаено. Но, овој историски податок не се совпаѓа со десничарските наративи за историјата, и доколку е прикажана

² Vangelov, Ognen. „The Primordialisation of Ethnic Nationalism in Macedonia“. *Europe-Asia Studies*, vol. 71, no. 2, 7 Feb. 2019, pp. 203-224, <https://doi.org/10.1080/09668136.2018.1562043>.

бисексуалноста на Александар, се отвора можност да се доведе во прашање традиционалната, хетеронормативна слика за националните херои, што е спротивно на вредностите што десничарскиот популизам настојува да ги промовира.

На архитектите на политиките за антиквизација им отвора можност да се претстават себеси како единствена политичка опција којашто би застанала во одбрана на „античкиот и вековен“ идентитет. Со тоа, секој обид за изнаоѓање на компромис за билатералните прашање меѓу Македонија и Грција што не доаѓаат од десницата, се таргет на популистичка реторика и националистички напади, класифицирајќи ги како „предавнички“ за интересите на државата.

Доколку се претпостави дека една од целите на политиката на антиквизацијата е да се создаде маса на население коешто со популистичка реторика ќе се мобилизира во поддршка на десницата, во истиот случај може и да се забележи крајниот стадиум на десниот популизам, а тоа е авторитарниот режим.

Имено, паралелно со политиките на антиквизација во државата се забележува намалување на слободата на медиумите и значително зацврстување на авторитарниот начин на владеење. Институциите сè повеќе подлежат на политички притисоци, наместо да функционираат независно и во служба на граѓаните. Крајниот стадиум на десниот популизам резултира со авторитарен режим. Со текот на времето, поддршката за владејачката структура почнува да опаѓа, со што тиранијата на мнозинството преминува во една малцинска тиранија којашто дејствува репресивно. Во обид да ја задржи власта, режимот прибегнува кон сè порепресивни мерки, политички притисоци врз институциите и манипулација на демократските процеси, со што се поткопуваат темелите на демократијата.

Навраќајќи се на Алексис де Токвил, неговите предупредувања за мнозинството, водено од емоции и кое подлегува на популистички лидери, дека истото може да ги урива демократските принципи, се докажуваат за точни. Токвил, можеби, и би го истакнал намалувањето на независноста на институциите како значаен показател за пропаѓање на демократијата и знак кога демократските актери треба да преземат мерки за да ја заштитат нивната независност од демагогија, односно популизам.

Десничарската популистичка реторика е моќна алатка за мобилизирање на масите, создавајќи наратив што ги спротивставува „обичните луѓе“ против тоа што популистичките лидери го претставуваат како „непријателско“, дури и кога тие непријатели се самите демократски институции од коишто истите лидери ја уживаат нивната слобода на изразување.

За крај, би заклучил дека за да се создаде демократско општество, потребни се напори за градење на демократски институции и стекнување на легитимитет во истите. Консолидирањето на демократијата е долготраен процес во кој политичката култура се трансформира на начин што: демократските вредности, норми и принципи уживаат легитимитет од страна на сите општествени актери. Но, за да се уништат или, пак, уназадат демократските вредности во едно

општество, потребно е само популистичките наративи да се консолидираат кај избирачите, да се еродира довербата во демократските институции и постепено да се намалуваат човековите права и слободи, со што би се создал авторитарен режим. Затоа, дури и во општества во кои демократиите со векови постојат како систем на уредување и се сметаат за незаменливи, неопходно е да се негува систем на проверки и рамнотежи, поделба на власта и мерки коишто заштитуваат од опасностите од десниот авторитарен популизам³.

³ Seymour Martin Lipset. „The Social Requisites of Democracy Revisited“. American Sociological Review, vol. 59, no. 1, 1994, p. 1, <https://doi.org/10.2307/2096130>.

Војна против изборот: како популистичката десница ги поткопува сексуалните и репродуктивните права?

Ева Сјасевска

Во последните години, се повеќе сведочиме како популистичката десница ги поткопува човековите права и како она што некогаш беше доживувано како безбеден сет на основни права, сега претставува сериозна мета на глобално ниво. Вешто сокриена под обландата на „зачувувањето“ - на традиционалните вредности, мајчинството и семејството, агендата на популистичката десница е насочена токму кон „отфрлувањето“ - на правото за прекин на бременоста, пристапот до контрацепција, семејно планирање и сеопфатното сексуално образование.

Иако реториката неретко се модифицира согласно територијалното подрачје и моменталните актуелни состојби, ваквото „ребрендирање“ на многу познатите наративи ни покажува дека крајните цели на оваа идеологија и сепак, не се променети. Фокусот се уште цврсто се држи на зајакнување на патријархатот и субординацијата на жените, зајакнување на улогата на верските заедници и религиозните групи во донесувањето на националните политики, поттиснување на телесната автономија и целосно уназадување на сексуалните и репродуктивните права и слободи, под превезот на „моралните вредности“. Како сето ова влијае на глобално, европско и национално ниво?

Десничарските популистички движења го поставија својот фронт како бранители на „традиционалните вредности“, вградувајќи ги сексуалните и репродуктивните права како сериозна закана, пред се за националниот идентитет, потоа за природен општествен поредок и на крајот, секако, за религиските вредности. Почнувајќи од САД, како клучен историски играч во

обликувањето на глобалните политики за сексуалното и репродуктивно здравје и права, не можеме да го занемариме т.н. „Проект 2025“. Овој Проект за прв пат беше презентиран во 2023 година, како соодветен стратешки план за подготовка на републиканската администрација, под претпоставка дека нивната победа на претседателските избори кон крајот на 2024 година, е неминовна. Истиот беше предмет на широка дискусија во јавноста и тој не овозможува ништо друго, освен соодветна реакција на републиканската администрација за спроведување на десничарската агенда, брзо и ефикасно. Главните цели на Проектот од аспект на сексуалните и репродуктивните права се однесуваат на уназадување на правото на абортус, преку враќање на забраните и/или строгите услови кои го ограничуваат пристапот до абортус, зајакнување на наративот дека чинот на прекин на бременоста е еквивалентен на убиство и ограничување на пристапот до контрацепција. Како овие точки да не се доволни, преку истиот дополнително се дава и слобода на здравствените работници да одбијат нудење на одредена здравствена услуга (главно прекин на бременост и контрацепција) врз основа на своите религиозни убедувања и верувања. Покрај ова, силно засегната е и финансиската поддршка ширум светот – организациите кои работат на унапредување на сексуалните и репродуктивните права и здравје се соочуваат со сериозни финансиски импликации, а на последиците по репродуктивната здравствена заштита кои произлегуваат од истото, тек допрва ќе сведочиме.

Следејќи ги секојдневните глобални случувања, кои и тоа како имаат силно влијание врз уназадувањето на сексуалните и репродуктивните права, не можеме, а да не заклучиме дека овој Проект не претставува само листа на желби на десничарите. Напротив, „Проектот 2025“ е сериозен план за институционализирање на екстремно-десничарските политики во САД, кои многу лесно се прелеваат во остатокот од светот, како ѕвезда водилка на останатите десничарските влади. Ова е лесно воочливо на европско тло, ако ги анализираме како пример Унгарија и Полска, каде наративите за зачувување на „традиционалните семејни вредности“ заземаа клучно место во градењето на националните политики.

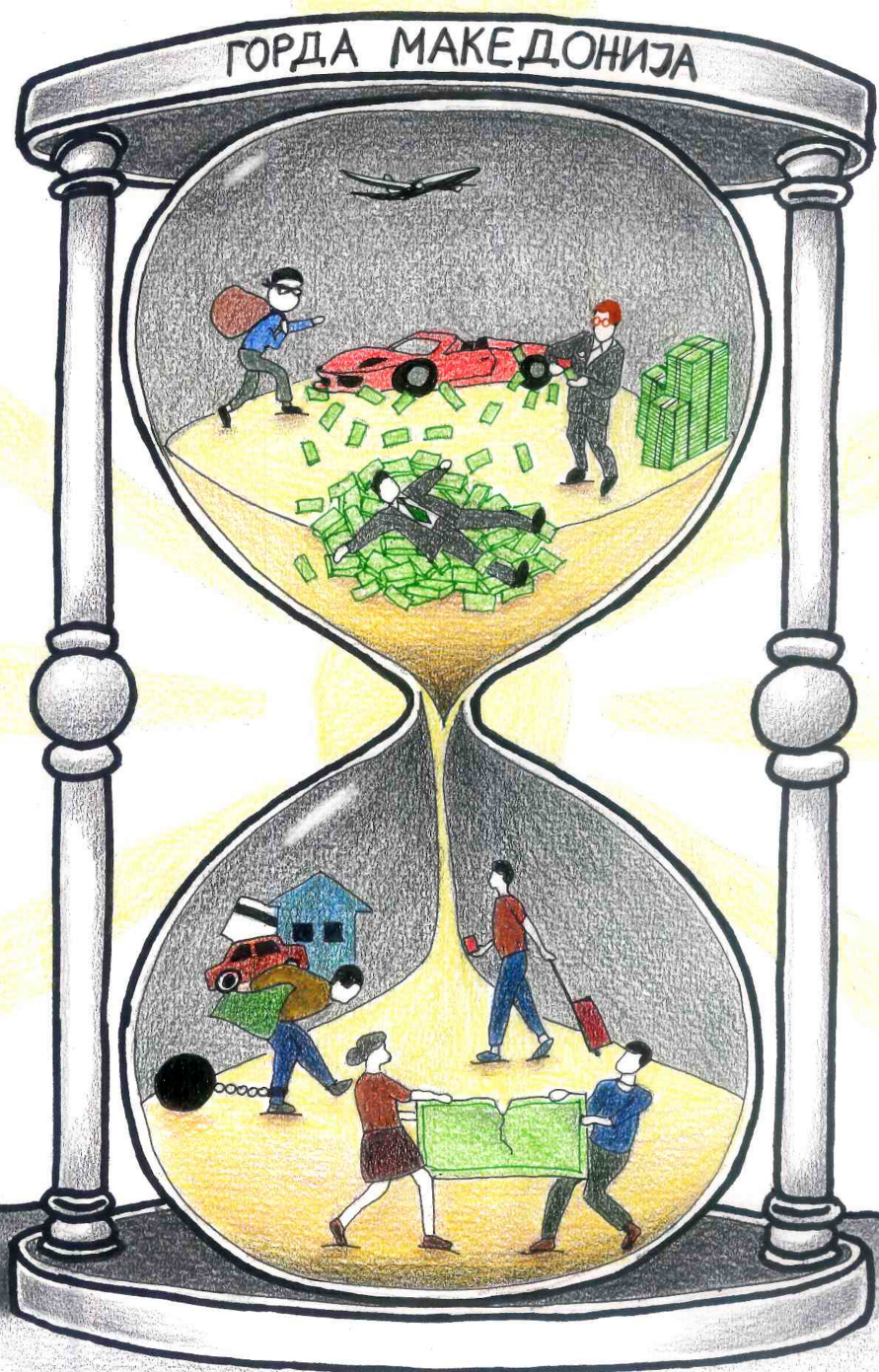
Балканот пак, како место каде историски гледано, од една страна, врската со религиозните институции котира високо, а од друга страна се уште располага со комплексен општествено-политички пејсаж, не останува имун на ваквите трендови. На ова подрачје, лидерството во „протнувањето“ на десничарската идеологија, несомнено ја презема анти-родовото движење. Појавувајќи се како скромна група на загрижени граѓани во периодот на светската Ковид пандемија, преку споделување на силни антиваксерски ставови, истите прераснаа во движење кое секојдневно ја промовира типичната екстремно-десничарска агенда кога станува збор за сексуалните и репродуктивните права и здравје. Главниот ас на анти-родовото движење се токму дезинформациите – а, каде истите може да поминат подобро, ако не во средина во која просечна дигитална писменост покажуваат само 36 % од луѓето, а во модерното време, социјалните мрежи се токму главниот извор на информирање?

Балканското тло многу лесно му дозволи на анти-родовото движење да се „укотви“ и поради тоа, сведочиме како политичките и верските лидери се

усогласија со глобалните анти-родови мрежи, главно преку користење на своето уставно загарантирано право за организирање на протести, а во оваа смисла, насочени против сексуалното и репродуктивното здравје и права. Па така, во 2022 година, на скопските улици изби масовен протест предводен од Македонската православна црква, а поддржан и од останатите религиозни институции и десничарски политички лидери, под капата на „одбраната на традиционалните семејни вредности“, а всушност оркестрирана од глобалната антиродова реторика. Напорите да се спречи воведувањето на сеопфатното сексуално образование, како начин за рушење на табуата поврзани со сексуалното и репродуктивното здравје и права и легитимен извор на информации за младите, не претставува ништо друго, освен зајакнување на радикалната десничарска идеологија.

Засилувањето на радикалната десница не само што влијае негативно врз досега постигнатите успеси во сексуалните и репродуктивните права и можноста за нивно понатамошно унапредување, туку ги истакнува и слабостите на левицата, која е целосно несвесна дека обликувањето на јавниот дискурс е подеднакво клучен чекор како и обликувањето на самите политики. Ако велíme дека политиката е битка на наративи, не само на политики, дали може левицата да победи во оваа битка доколку своите идеи ги презентира преку елитистички, понекогаш дури и потценувачки, начин на комуникација со генералното население?

Човековите права се универзални и истите треба да бидат ослободени од идеолошките канџи на актуелните политички струи. За важноста од унапредувањето на истите да не стане празна флоскула, отпорот кон ваквите регресивни политики треба да расте и да се зајакнува. Прашањето за уживање на сексуалните и репродуктивните права, за жал, се повеќе станува реторичко, но, борбата за сексуални и репродуктивни права е далеку од завршена. Напредокот речиси никогаш не е линеарен, но евозможен доколку граѓаните одбиваат да молчат. Ако главното оружје на популистичката десница е стравот и дезинформациите, тогаш, нашата битка лежи во знаењето и силни регионални и меѓународни сојузи со истомислениците. Повеќе не станува збор за тоа дали можеме да се спротиставиме на трендовите – туку, колку ефикасно можеме да одговориме на предизвикот. Сепак, одлуките за нашите тела може да ни припаѓаат само нам, а не на политиката, идеологијата или туѓите убедувања.

Отепи '25

